Міністерство освіти і науки України
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
Навчально-науковий інститут філології та журналістики
Кафедра слов'янської та романо-германської філології

На правах рукопису

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти
«Магістр»

МІЛІТАРНА СИМВОЛІКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Здобувачка вищої освіти:
Онопрієнко Вікторія Олександрівна
ОПП «Філологія. Українська мова та література, польська мова»
035 Філологія
035.01 українська мова та література
Науковий керівник:
Шарагіна Ольга Володимирівна,
кандидат філологічних наук
Національна шкала ____добре_____
Кількість балів: _77_ Оцінка: ECTS__C__

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Онопрієнко В. О. Мілітарна символіка в сучасній українській поезії.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню української мілітарної символіки у сучасній українській поезії, що формується під впливом війни. У роботі проаналізовано різноманітні поетичні твори, які відображають досвід бойових дій, психологічні стани військових і цивільних людей, а також сучасні символи війни: дрон, шеврон, тривога, бронежилет, укриття. Визначено їх семантику, функції та роль у формуванні національної пам’яті. Дослідження показує, що сучасна воєнна поезія поєднує документальність і метафоричність, відтворюючи індивідуальний та колективний досвід боротьби, стійкості й опору.

Ключові слова: війна, поезія, поема, сучасні поети, тварини, кольори, символи, образи.

SUMMARY

Onoprienko V. O. Military Symbolism in Modern Ukrainian Poetry.

This thesis is devoted to a comprehensive study of military symbolism in contemporary Ukrainian poetry, which is being shaped by full-scale war and the prolonged military experience of Ukrainian society. The focus is on the analysis of poetic texts that reflect the transformations of consciousness, emotional states, and personal and collective experiences of people who have encountered the realities of war. The work examines the works of both military poets and civilian authors whose writing has been a reaction to the daily experience of struggle, loss, and hope.

Particular attention is paid to the latest military symbols that have entered contemporary poetic discourse: drones, chevrons, bulletproof vests, alarms, shelters, positions, and call signs. Their semantics, emotional and worldview functions, as well as their role in shaping cultural memory and national identity are identified. It is shown that these symbols not only convey the real elements of war, but also acquire metaphorical meaning, becoming signs of resilience, indestructibility, responsibility, and sacrifice.

The genre and stylistic features of contemporary military poetry are analyzed: a combination of documentary and artistic elements, conciseness of expression, dominance of emotional intensity, use of free verse, metaphorical structures, and personification. The work proves that contemporary Ukrainian poetry performs an important sociocultural function – it records historical experience, transmits moral values, and shapes the space of collective memory. Military symbols are key elements of this process, as they create a coherent imagery system that reflects both personal and national experiences of struggle.

Keywords: war, poetry, poem, contemporary poets, symbols, images, animals, colors.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело _____ В. О. Онопрієнко

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ **2**

ВСТУП **5**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МІЛІТАРНОЇ СИМВОЛІКИ В ПОЕЗІЇ **8**

1.1 Поезія та символ у системі літературознавчих категорій. 8

1.2. Мілітарна поезія: історія становлення та понятєвий апарат. 13

1.3. Сучасна мілітарна поезія: загальний огляд та жанрові тенденції. 28

Висновки до розділу 1 36

РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИКА МІЛІТАРНИХ СИМВОЛІВ У СУЧАСНИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ **38**

2.1. Термінологічний апарат предметів війни та військового побуту 38

2.2. Символи міліарного простору та часу. 48

2.3. Мілітарні символи-дієслова в розкритті внутрішнього універсуму ліричного героя. 59

Висновки до розділу 2 77

ВИСНОВКИ **80**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **87**

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасна українська література перебуває в унікальних і водночас трагічних умовах, адже формується в час, коли країна переживає наймасштабнішу війну за свою незалежність з часів Другої світової. Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну, яке розпочалося у лютому 2022 року, докорінно змінило життя кожного громадянина, а також визначило нові пріоритети для культури й літератури. Поезія, найемоційніший і водночас найвпливовіший вид словесної творчості, стала засобом осмислення реальності, способом збереження пам’яті та формою духовного спротиву.

У часи воєнного стану слово набуває особливої ваги, оскільки здатне не лише відображати події, а й впливати на свідомість людей, надихати на боротьбу, дарувати надію, допомагати долати біль і втрати. Звернення митців до теми війни стало масовим явищем: з’явилися нові голоси, що відразу набули суспільного значення, а вже відомі автори (Сергій Жадан, Гліб Бабич, Борис Гуменюк тощо.) доповнили свої поетичні пошуки, зробивши їх актуальними для воєнного часу. Змінилися й образи, що використовуються поетами для передачі своїх почуттів та роздумів. Якщо в мирний час автори опоетизовували образи квітки, сонця, жінки, кохання, то сьогодні домінує сьогодні мілітарна символіка: автомат, берці, бронежилет, піхота тощо. Так, воєнна поезія не лише продовжує давню традицію українського слова, яка сягає творчості Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки чи Василя Симоненка, але й розвиває її, відгукуючись на актуальні проблеми та використовуючи нові образи й символи.

Сьогодні вірші про війну є засобом фіксації історичних подій, інструментом інформаційної боротьби, формою колективної терапії та способом зміцнення національної ідентичності, що зумовлює виняткову актуальність дослідження, адже аналіз сучасної воєнної поезії дозволяє не лише простежити розвиток літератури, але й глибше зрозуміти суспільні процеси, ментальний код нації та механізми її культурної стійкості.

Мета наукового дослідження полягає в аналізі сучасної поезії, присвяченої війні та воєнним діям українського народу, студіюванні використання у ній міліарної символіки.

Завдання дослідження:

- з’ясувати сутність поезії як виду мистецтва та визначити її вплив на суспільство;
- зібрати та систематизувати сучасні поетичні твори, присвячені війні;
- проаналізувати їх зміст, художні особливості, образи та символи;
- дослідити художнє зображення воєнних подій через призму мілітарних термінів-символів;
- дослідити значення воєнної поезії для українського суспільства, її роль як форми колективної пам’яті, засобу психологічної підтримки та інструмента інформаційного спротиву.

Об’єктом дослідження є сучасна українська поезія (Сергій Жадан, Гліб Бабич, Борис Гуменюк, Павло Вишебаба, Андрій Любка та Оксана Сенатович), що апелює до теми війни та воєнних дій.

Предметом дослідження виступає використання міліарної символіки в сучасних поетичних творах, а також її вплив на формування суспільних настроїв та національної пам’яті.

Методи дослідження. У роботі застосовано методи систематизації та узагальнення (для впорядкування матеріалу), а також текстуальний аналіз (для дослідження художніх засобів вираження).

Теоретичне значення роботи полягає у визначенні ролі мілітарної символіки в сучасній українській поезії в науковій думці І. Старовойт («Сучасна українська література»), Г. Коваль («Волонтерство як образ у сучасній українській поезії»), Д. Радишевського («Сучасна українська поезія у фокусі літературної динаміки» та інші.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у комплексному осмисленні мілітарної символіки сучасної української поезії, що формується під впливом сучасної війни. У дослідженні вперше систематизовано й описано

символи воєнного досвіду, які при нашому декодуванні набувають розширеної метафоричної та емоційної семантики, розкриваючи, як ці символи формують цілісну образну систему, що поєднує документальність із художністю та сприяє конструюванню колективної пам’яті й національної ідентичності, а також полягає в аналізі поетичного мислення авторів-очевидців війни та виявленні взаємодії традиційної та сучасної мілітарної образності, яка визначає новий етап розвитку української воєнної поезії.

Практичне значення отриманих результатів фокусується на студіюванні поетичних творів сучасників (Сергій Жадан, Гліб Бабич, Борис Гуменюк), які віддзеркалюють воєнні події (Революцію Гідності, війну на сході України та повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році), що стане актуальним для використання результатів дослідження в освітньому процесі, у подальших літературознавчих і культурологічних розвідках, а також у популяризації поезії як джерела духовної сили й історичного знання.

Апробація. Онопрієнко В. У сейфі моєї душі. Обухів: ФОП Гуляєва В. М., 2019. 51 с.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з анотації, вступу, двох розділів із висновками, загальних висновків та списку використаних джерел (82 позиції). Загальний обсяг роботи – 86 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МІЛІТАРНОЇ СИМВОЛІКИ В ПОЕЗІЇ

1.1 Поезія та символ у системі літературознавчих категорій

Поезія завжди була неподільною частиною літератури та культури загалом, відіграючи роль не лише художнього, а й соціокультурного феномену, що відображає духовні потреби та ментальні орієнтири суспільства. Її дослідження залишається важливою домінантою вивчення літературного надбання людства, оскільки поетичне слово здатне фіксувати історичні події, емоційні переживання та ціннісні орієнтири поколінь. Поезія, як зауважував французький поет і політичний діяч Альфонс де Ламартін, є найвеличнішою формою втілення людської думки, здатною передавати як індивідуальний досвід автора, так і колективні прагнення нації. Вона стає рушійною силою для розвитку суспільства, сприяє культурному й духовному розквіту народів, а в часи соціальних потрясінь, конфліктів чи окупацій поети перетворюють слово на заклик до дії, на своєрідну зброю боротьби, здатну мобілізувати свідомість та волю людей. «Поезія завжди є синтезом думки й почуття, вона здатна підносити буденне до символу» [32], – саме це пояснював Микола Зеров у своїй книзі «Лекції з історії української літератури».

У контексті української літератури поезія посідає особливе місце, оскільки саме поетичне слово стало однією з найвиразніших форм збереження національної ідентичності, культурної пам’яті та історичної тяглості. На різних етапах розвитку української культури – від усної народної творчості й козацьких дум до модерністських течій ХХ століття та сучасної поезії воєнного часу – віршована творчість виконувала не лише естетичну, а й суспільно значущу функцію. Українські поети традиційно виступали речниками народу, виразниками його прагнень і болю, а поезія стала каналом комунікації між особистим досвідом митця та колективною історією нації.

Не випадково саме українська поезія характеризується високим рівнем символічності, емоційної насиченості та філософської глибини. У творах Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Павла Тичини, Василя Стуса, Ліни Костенко та багатьох інших поетів слово набуває не лише художньої, а й духовної та ідеологічної ваги. Поезія в українському контексті перетворилася на засіб не лише естетичного переживання, а й політичного опору, культурного відродження та боротьби за свободу. Вона акумулює історичний досвід колонізації, національно-визвольних змагань, репресій, війни та трансформацій сучасного суспільства.

Маркером декодування поезії є символ, який посідає чільне місце у формуванні семантичного, емоційного та світоглядного виміру поетичного тексту. С. Долеско, С. Козачок та М. Юрченко згадали про це у своїй науковій роботі «Символ як стереотипне явище сучасної української культури»: «Символ розглядається як стереотипне явище культури, що може виконувати функцію культурного коду й ідентифікатора» [26]. Українська символіка має давнє коріння – від міфологічних образів дохристиянської доби до християнських мотивів та образів національного відродження XIX – початку XX століть.

Символи тополі, калини, дороги, могили, степу, журавлів стали знаковими для української літератури, оскільки вони формують культурні архетипи й уособлюють ментальність, національний характер і історичну пам’ять. У воєнній поезії ці образи набувають додаткової ваги: калина символізує рідну землю, життєстійкість і пам’ять про загиблих; могили та дороги – втрати, шлях боротьби й рух крізь трагедії; тополя – силу духу та стійкість у випробуваннях; степ – свободу та простір, а журавлі – розлуку, тугу за рідним домом та надію на повернення.

«Символ ставав центральною естетичною категорією … і головним засобом зберігання і передачі таємного сенсу» [14, с. 99], – пояснював у своїй роботі «Український символізм: від зародження до відродження у сьогоднішній воєнній сучасності» Гао Міндзе. Завдяки такому багатошаровому значенню, символи в українській поезії дозволяють автору передати не лише зовнішню

реальність війни, а й внутрішній стан людини, її пам’ять, почуття втрати, надію і духовну стійкість.

У сучасному контексті ці образи часто використовуються для підтримки колективної пам’яті про втрати та героїзм, для створення емоційного зв’язку між поколіннями, а також для формування національної ідентичності. Вони стають невіддільною частиною поетичної мови, що дозволяє читачеві відчути глибину переживань і розуміти культурну та історичну перспективу українського народу у складні часи.

Символіка відіграє ключову роль і в поезії новітнього часу, особливо в умовах російсько-української війни. У сучасній українській поезії виникають нові символи, пов’язані з воєнною реальністю: «дрон», «укриття», «бронежилет», «позивний», «шеврон», «тривога», «приліт». Ці слова, що, на перший погляд, мають технічний або буденний характер, у поетичному контексті набувають метафоричної глибини – стають знаками загрози, стійкості, втрати, мужності та опору. Наприклад, образ «шеврона» символізує не лише військову приналежність, а й тяглість традиції, пам’ять про полеглих і відповідальність перед країною; «позивний» втрачає свій технічний зміст і перетворюється на символ другої ідентичності, вибір особистості в умовах війни.

Українська поезія, насичена символами, створює багаторівневий художній простір, де реальне переплітається з метафоричним, а буденне – з екзистенційним. Символи поглиблюють емоційний вплив тексту, моделюють атмосферу епохи, формують колективні уявлення про добро, зло, боротьбу та надію. Завдяки цьому символ стає не просто тропом, а універсальним механізмом репрезентації історичної пам’яті та ментальних процесів українського суспільства.

Ключовим елементом поезії є символ. Символ – це знак або образ, який має глибше, приховане значення. Він виконує роль універсального інструменту, за допомогою якого автор передає образи, явища та почуття, що важко піддаються прямому опису. Символи дозволяють автору донести до читача

складні, багатогранні сенси, передати атмосферу твору та психологічний стан персонажів, створюючи багаторівневий художній простір. Через символи розкриваються найпотаємніші емоції, приховані переживання та філософські роздуми, які неможливо виразити простими словами. Вони формують образи, створюють асоціативні ряди та викликають у читача певні емоційні реакції. Наприклад, у поезії опис літа, трави, вітру чи сонця викликає уявлення про залиту світлом галявину, шелестіння зелених трав під поривами вітру, рухливу гру комах на квітах – тобто передає гармонію та життєрадісність. Натомість використання у тексті символів формує уявлення про небезпеку, страх і хаос війни, створюючи напружену, інтенсивну атмосферу бойових дій, де читач уявляє окопи, вирви, постріли та вибухи. Так, символ стає не лише естетичним засобом, а й механізмом глибокого емоційного впливу на свідомість людини.

Яскравим представником сучасної української поезії, де символіка набуває особливої ваги, є Павло Вишебаба – поет, музикант та екоактивіст із Краматорська, який активно став на захист Батьківщини у складний для країни час. Його творчість є прикладом того, як поезія поєднує естетику слова з патріотичною місією, надихаючи громадян до активної позиції та національної солідарності. Вірш Вишебаби «Моє покоління» демонструє, як через поетичні образи й символи можна передати дух часу, підкреслити цінність національної самосвідомості та окреслити моральні й етичні орієнтири сучасного покоління: «*Історія в книгах довга, / наживо – минає стрімко, / Моє покоління пише сльозами й вогнем сторінку. / До біса маневрів список, дивіться, які ми вперті, / Дивіться, як сміємося прямо в обличчя смерті. / Дивіться на наші танці з руйновищ, постів, окопів, / Над головами – уламки, з-під ніг вилітає попіл, / Контемпорарі в підвалах для тих, хто лихої вдачі, / Моє покоління плаче так, щоб ніхто не бачив. / Якщо би всю сіль з копалин, жбурнути в страждання світу, / То більшість розчинилась у наших ранах без сліду. / Бо з кожним життям навколо недоля і доля спільна, / Прислухайтесь – у полоні ворожому чутно співи. / За мить як піти в атаку, ми молимось про спасіння, / Якщо Бог і є, він носить форму мого покоління. / Чи прийме він нас, хто знає – святих*

серед нас немає, / Дивіться, як ми лютуєм, як пристрасно ми кохаєм. / Коли чорна тінь повстала від Маріка до Говерли, / Ми билися як востаннє, найкращі із нас померли. / Якщо, як і ми, уголос, ти весело й непохитно / Читаєш це українською, значить ми бились гідно» [10, с. 13]. Водночас його творчість підкреслює роль поезії як засобу консолідації суспільства, носія культурної пам'яті та джерела натхнення в умовах війни та соціальних трансформацій, формуючи у читача почуття патріотизму, відповідальності та єдності.

Сучасна українська поезія, зокрема творчість Павла Вишебаби, переконливо демонструє, що слово здатне бути не лише художнім засобом, а й дієвим інструментом морального впливу, національної боротьби та формування культурної ідентичності. У його поезії українська мова перетворюється на засіб фіксації осмислення подій, травматичного досвіду війни та підтримки суспільної стійкості. Поет активно використовує символи та метафори, що відображають реалії фронтового життя – військову амуніцію, озброєних побратимів, обстріляні міста, пусті вулиці та зруйновані домівки. Кожен образ у його творах несе подвійний сенс: з одного боку – реалістичне відтворення зовнішніх обставин війни, з іншого – відображення психологічного та морального стану людини в екстремальних умовах.

Через поєднання особистих переживань і колективних настроїв П. Вишебаба створює емоційно насичений простір, де читач може відчути напруження фронтового життя, солідарність і готовність до самопожертви, відчай і водночас силу духу. Його поезія утверджує ідею, що слово здатне стати своєрідним щитом і зброєю, які дозволяють не лише фіксувати історичну правду, а й формувати моральні орієнтири суспільства.

Творчість поета виконує кілька важливих функцій одночасно: документальну – фіксує події сучасної війни; психологічну – допомагає осмислити травматичний досвід; культурну – сприяє збереженню національної пам'яті та формуванню колективної ідентичності. Поезія не лише передає жахи війни, а й стає інструментом духовної мобілізації, підтримки солідарності та відновлення внутрішньої сили як окремої людини, так і суспільства загалом.

1.2. Мілітарна поезія: історія становлення та понятєвий апарат

Д. С. Кудрявцев та А. С. Бушинська у своїй праці «Історія української поезії та прози “від становлення до сучасності”» стверджують: «Українська поезія є невіддільною частиною української культури, яка за період її становлення, починаючи ще з часів Київської Русі, неодноразово видозмінювалась, набуваючи все більшого рівня розвитку та поповнюючи свій досвід не лише розвитком рукотворного мистецтва, але й найвеличнішими витворами слова, такими як “Слово о полку Ігоревім” чи “Повість минулих літ” Нестора Літописця, що до цього часу є найбільшими джерелами історії періоду Київської Русі» [45, с. 1].

Ці твори стали фундаментальними для розуміння давньої української літератури. «Повість минулих літ» хронологічно охоплює період від біблійних часів до початку XII століття, закладаючи основу для історичного та культурного осмислення минулого, а «Слово о полку Ігоревім» відображає героїчні події походу князя Ігоря проти половців. Згадані тексти не лише зберегли історичні факти, але й сформували поетичний та символічний спосіб вираження національної ідентичності, через який народ передавав власне бачення героїзму, обов’язку та моральної стійкості.

Українська мілітарна поезія має безперервну традицію, що простягається від найдавніших часів до сьогодення. Вона розвивалася через героїчні думи, такі як «Дума про втечу трьох братів із Азова», «Дума про козака Голоту», «Дума про Самійла Кішку», які відтворювали подвиги, мужність і моральний вибір захисників своєї землі. Пісні козацької доби – «Гей, не дивуйтесь, добрії люди», «Їхав козак за Дунай», «Гей, ви, стрільці січовії» – виконували не лише естетичну функцію, а й зміцнювали національну пам’ять, формували патріотичні почуття та передавали кодекс честі воїна.

Сучасна українська мілітарна поезія продовжує ці традиції, але вже у контексті новітніх воєнних викликів. Віршовані твори періоду війни на Сході

України («Луганський щоденник», «Ніхто нас тут не чекає», «Вірші з-під обстрілів») і під час повномасштабного вторгнення росії у 2022 році відтворюють реалії сучасного бойового життя, передають психологічний стан воїнів та цивільного населення, а також стають своєрідним літописом сучасної історії. Вони поєднують емоційну щирість та героїчну тематику, зберігаючи дух традиційної мілітарної поезії та водночас вводячи нові образи, символи та мовні прийоми, що віддзеркалюють сучасний воєнний досвід.

Так, українська мілітарна поезія є не лише літературним явищем, а й культурним документом нації, який зберігає пам'ять про боротьбу, формує етичні та моральні орієнтири, допомагає осмислити історичну та сучасну траєкторію захисту державності.

Мілітарна поезія розглядається як особливий різновид художнього висловлювання, у якому відображаються військові реалії, психологічні стани військовослужбовців і цивільних, досвід бойових дій, а також морально-етичні проблеми, що постають у період збройних конфліктів. В українській гуманітаристиці вона окреслюється як поезія, у якій ключовим тематичним ядром є війна – не лише як фізичне протистояння, а і як глибокий внутрішній досвід, що формує нові моделі поведінки, світогляду й емоційного сприйняття. Згідно з тлумачними словниками, поняття «мілітарний» пов'язується з військовою справою, армією, озброєнням і всім, що стосується стану війни, тоді як «поезія» визначається як художня літературна форма, що використовує образність, ритміку та емоційність для вираження думок, переживань і цінностей. Тож мілітарна поезія – це естетична система, у якій художні засоби спрямовані на осмислення воєнних подій, фіксацію символів війни, зображення людського досвіду боротьби, втрат, надії та внутрішньої трансформації.

Мілітарна поезія перетворилася на форму культурної пам'яті, що зберігає індивідуальні історії та колективні переживання: страх, втому, гнів, жертовність, надію й волю до спротиву. Актуалізація цього жанру в сучасному українському контексті безпосередньо пов'язана з російсько-українською війною, яка радикально змінила соціокультурний простір та стала вирішальним

чинником появи нової поетичної хвилі. Війна спричинила потребу в художньому осмисленні реальності, документуванні досвіду фронту і тилу, фіксації емоційного напруження та моральної стійкості суспільства. У межах цього жанру формуються нові символи – дрон, шеврон, тривога, бронежилет, укриття, – які не лише відображають реалії сучасної війни, а й набувають статусу знаків національної ідентичності та маркерів покоління́вого досвіду.

Крім того, зростання інтересу до мілітарної поезії зумовлене її важливою соціальною функцією: вона стає засобом психологічної підтримки, способом проговорити травму, виявити солідарність між військовими й цивільними, зберегти емоційний зв’язок між фронтом і тилом. Поети виконують роль свідків епохи, а їхні тексти – важливе джерело для розуміння того, як суспільство переживає і трансформує досвід війни. У такий спосіб мілітарна поезія стає не лише літературним явищем, а й формою культурного опору, етичного самоствердження та засобом конструювання колективної пам’яті, що зберігає правду про сучасні події та визначає цінності, важливі для майбутніх поколінь.

Поняття мілітарної поезії в українському контексті – це передусім боротьба за свободу, усвідомлення національної ідентичності, жертовність і пам’ять про героїчних предків та сучасників, що віддали своє життя за право бути українцями. Опис боїв, оспівування зброї та обладунків відходить на другий план, оскільки це лише засоби досягнення цілі. А первинною є сама ціль – «Україна понад усе!»

За козацької доби основними поетичними творами були думи («Дума про Марусю Богуславку», «Дума про Самійла Кішку», «Дума про козака-бурлаку» і т.д.), історичні пісні(«Ой на горі та й женці жнуть», «Їхав козак за Дунай», «Ой у лузі червона калина» і т.д.) та народна поезія («Гей, ви, стрільці січовії», «Гей, степами», «Ой летіли дикі гуси» тощо). Автори більшості дум залишилися невідомими, та попри це вони складають значну частину козацького епосу.

Яскравим прикладом видатного воєначальника тих часів був Іван Богун, видатний український козацький військовий, політичний і державний діяч, полководець, близький соратник Богдана Хмельницького. І. Богун проявив свої

здібності полководця під час Берестецької битви, коли був призначений Богданом Хмельницьким наказним гетьманом, а також під час оборони Вінниці, в 1651 році, під час якої він повністю розбив польське військо. Саме тоді його авторитет серед козаків та простого народу сильно виріс.

Перемога під Вінницею дала ґрунт для написання «Думи про Івана Богуна»: «*На Вінниці на границі, / Під могилою над Богом – рікою / Там стояв Іван Богун вільницький / Під обителем – монастирем кальницьким*» [56, с. 2]. І. Богун у поетичній думі постає як відважний воїн, символ мужності та відданості своїй землі, що втілює ідеал захисника рідного краю. Його образ не обмежується суто військовими подвигами, а поєднує в собі моральну стійкість, високі етичні принципи та безстрашність перед обличчям ворога. Кожен його вчинок у творі стає виявом патріотизму та відповідальності за долю своєї громади, а боротьба з ворогами набуває не лише фізичного, а й символічного виміру – вона відображає боротьбу добра зі злом, справедливості проти насильства та захист традиційної культурної ідентичності. Образ Богуна підкреслює ідею того, що воїн – це не лише бойова сила, а насамперед носій духовних і моральних цінностей, здатний надихати наступні покоління на відданість і любов до рідної землі. У поетичній структурі думі його постать слугує осердям наративу, навколо якого формуються символи героїзму, самопожертви та національної гордості, створюючи у читача уявлення про високий сенс боротьби за свободу та незалежність. «*Силу він ляхів-турків стріляв / І шабельками рубав, / На аркан забирав, / В річку Бог їх утопляв. / А лядський круль / І турецький коноїд-паша, / Нехрещена душа, / Силу війська збирали, / Івана Богуна і його військо / Хмарою бусурманською обступали*» [56, с. 2].

Завдяки таланту полководця та допомозі гетьмана Богдана Хмельницького Богуну вдалося не втратити місто і повністю перемогти польсько-турецьке військо. «*Як Хмельницький цеє зачуває, / До Вінниці за штири доби прибуває, / Його військо гетьманськеє морем нахлинає, / Турецько-польське крульське військо зничтожає, / Богуна з козаками з неволі визволяє*» [56, с. 2].

Дума показує Богуна як видатного полководця та лідера козацького війська. Високо оцінюється прагнення до свободи (боротьба проти польських та турецьких поневолювачів), єдність козаків та простого народу у боротьбі за визволення рідної землі.

Основними поняттями в думах є:

- мужність, лідерство та героїзм;
- вірність Батьківщині;
- визвольна боротьба;
- єднання всього народу перед загрозою.

У пісні Марусі Чурай «Засвіт встали козаченьки» авторка також звертається до воєнної теми. Проте тут погляд на війну зосереджено з іншого боку. У пісні немає опису боїв, походів чи зброї. Всю увагу зосереджено на переживанні рідних козака, що збирається в похід – матері та коханої. «*Засвіт встали* ***козаченьки*** */ В* ***похід*** *з полуночі, / Заплакала Марусенька / Свої ясні очі. / Не плач, не плач, Марусенько, / Не плач, не журися / Та за свого миленького / Богу помолися*» [31].

Та чи повернеться козак, не знає ніхто, адже йде він на війну. «*Ой рад би я, матусенько, / Скоріше вернуться, / Та щось кінь мій вороненький / В воротях спіткнувся. / Ой Бог знає, коли вернусь, / У яку годину. / Прийми ж мою Марусеньку, / Як рідну дитину*» [31]. Основна ідея твору – оспівування подвигу козаків, що служіння Батьківщині ставлять вище за родинний затишок і щастя, а також возвеличення українських жінок – матерів та дружин козаків, – які заради великої мети готові на розлуку (можливо, назавжди) з коханим чи сином.

Ще одним яскравим прикладом міліарної поезії козацької доби є народна пісня «Ой на горі та й женці жнуть»: «*Ой на Горі тай Женці жнуть / А попід Горою яром-долиною Козаки йдуть / Гей долиною гей широкою* ***Козаки*** *йдуть! / Попереду Дорошенко / Веде своє* ***військо*** *запорізьке хорошенько / Гей долиною гей широкою хорошенько!*» [58]. Пісня прославляє мужність і відвагу козаків та їх лідерів – Дорошенка й Сагайдачного. Основна її іде – суспільні інтереси ставити понад особисті – це чеснота, притаманна сильним людям.

Воєнні походи того часу були невіддільною частиною життя українців, тож не дивно, що їм присвячено так багато віршів, пісень, дум. В них описано воєнні походи, битви, зброю та обладунки, а також особисті переживання воїнів та їх близьких. Основними міліарними поняттями в епосі того часу є «похід», «шабля», «військо», «козаки», «оборона країни» та інші.

Історія України XIX століття характерна відсутністю української держави, землі якої були розділені між двома великими імперіями – Австро-Угорською та російською. Поезія того часу характеризується глибокою національною рефлексією та пронизана ідеєю визвольної боротьби. І хоча відкритої боротьби на кшталт Визвольної війни 1648–54 рр. не велося, ідея боротьби проти імперій міцно засіла у свідомості тогочасної культурної еліти українського народу. Найвизначнішими постатями української літератури того часу були Тарас Шевченко, Леся Українка, Юрій Федькович, Іван Франко та інші.

У своїй поемі-посланні «І мертвим, і живим…» Тарас Шевченко болісно розмірковує про віддаленість тогочасної еліти від ідеї національного відродження та закликає об’єднатися заради порятунку культури та нації загалом. Великий Кобзар закликає інтелігенцію не схилятися перед всім іноземним, а шанувати та розвивати своє, національне культурне надбання. «*Схаменіться, недолюди, / Діти юродиві! / Подивіться на рай тихий, / На свою країну, / Полюбіте щирим серцем / Велику руїну, / Розкуйтеся, братайтеся, / У чужому краю / Не шукайте, не питайте / Того, що немає / І на небі, а не тільки / На чужому полі. / В своїй хаті своя й правда, / І сила, і воля»* [76].

Воєнна тематика в поетичній творчості Лесі Українки не обмежується зображенням реальних історичних битв чи конкретних воєнних кампаній. У більшості творів поетеса звертається до метафоричного й символічного виміру війни, де боротьба постає як екзистенційний стан, моральний імператив і духовний обов’язок людини. Леся Українка часто вибудовує алегоричні паралелі між силою слова і силою зброї, стверджуючи, що поетичне слово здатне бути «крицею» і «мечем», тобто духовним інструментом боротьби. Її поетичні образи лицарів, повстанців, керманичів і оборонців переносять

традицію героїчного епосу на рівень модерної політичної й культурної рефлексії. Один з яскравих прикладів є драматична поема «Орфеєве чудо»: *«…Тоді ти зійдеш он туди на гору / і пустиш голос Панової флейти, / і зійдуться до нас тоді всі люди, / поставлять варту і вогні запалять, / за мурами поставлять оборону…»* [73]. Тож у творчості Лесі Українки війна набуває не стільки історичного, скільки філософсько-національного виміру, утверджуючи ідею активного спротиву як необхідної умови існування нації.

Іван Франко підходить до теми війни не як до опису конкретних боїв, а як до широкої моделі суспільної та духовної боротьби, що охоплює політичні, національні та етичні аспекти. У творах на кшталт «Гімн» («Вічний революціонер»), «Не пора, не пора, не пора…», «Думи пролиті кров'ю», «Сідоглавому», а також у поемі «Мойсей» війна постає як ідейний конфлікт між народом і його гнобителями, між історичною правдою та політичним насильством: *«Та прийде час, і ти огнистим видом / Засяєш у народів вольних колі, / Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом, / Покотиш Чорним морем гомін волі / І глянеш, як хазяїн домовитий, / По своїй хаті і по своїм полі»* [21]. Характерною рисою Франкової поезії є концепція «внутрішнього вояка», де боротьба трактується не лише як фізичне зіткнення, а як тривала робота над формуванням національної свідомості, моральної стійкості та солідарності. Збройний спротив у його поезії часто символізує боротьбу за державність, що значною мірою перегукується з європейською революційною лірикою XIX століття.

Українська поезія XIX століття активно звертається до героїчного минулого, зокрема до козацької доби, яка постає важливим джерелом національної пам'яті й символічного самоусвідомлення. У літературі цього періоду козацтво виконує не лише естетичну, а й ідеологічну функцію: воно формує культурний міф про незламність українського духу та закладає основу для подальших національно-визвольних наративів. Історичні постаті, військові звитяги, образи отаманів і козаків відтворюються у романтичному ключі, стають уособленням боротьби за волю, честі воїна та непохитного прагнення до

державності. Саме тому в поезії Лесі Українки, Тараса Шевченка, Івана Франка та багатьох інших авторів козацькі образи набувають символічної ваги – вони виражають спротив імперському гнітові, прагнення до свободи та віру в історичну тяглість українського народу.

Новий етап героїчної традиції формується в добу визвольних змагань 1917–1921 рр., коли Україна знову постає перед шансом утвердження власної державності. У поезії цього часу відчутний складний синтез героїки й трагізму: з одного боку, утверджується ідеал воїна, здатного віддати життя за Україну, а з іншого – звучить гірке усвідомлення зради, розпорошеності, недовершеності національного проєкту.

Це період інтенсивної національної мобілізації, емоційного злету та водночас драматичної втрати – бо щойно окреслена незалежність була зруйнована через політичні суперечності, зовнішній тиск і військові поразки.

Серед визначних авторів того часу варто виділити Євген Маланюк, Павло Тичина, Олександр Олесь та інших. Так, вірш Павла Тичини «Пам’яті тридцяти» описує героїчні та водночас трагічні події січня 1918 року – Бій під Крутами. Ідея вірша – зобразити самопожертву героїв заради Батьківщини, а також утвердження гуманізму та патріотизму, засудження класової ненависті та терору. Основні поняття, що їх використав автор, символізують славу та велич правосуддя (***Сонце***), долю українського народу, його велич та славу (***Дніпро***), тяжкий шлях до незалежності (***Кривава дорога***), а також наявність зрадників та їх вплив на події (***Каїн***). «*На Аскольдовій могилі / Поховали їх – / Тридцять мучнів українців, / Славних, молодих… / На Аскольдовій могилі / Український цвіт! – / По кривавій по дорозі / Нам іти у світ*» [30].

Одним з найяскравіших представників поезії періоду визвольних є Євген Маланюк. Професійний військовий, він служив спочатку в російській армії, а згодом, демобілізувавшись, брав участь у творенні УНР, служив у Генеральному Штабі України. Пізніше став ад’ютантом генерала Василя Тютюнника. Головним мотивом вірша «Напис на книзі віршів» є нерозривність творчості та боротьби: «*Напружений, незломно-гордий, / Залізних імператор строф – / Веду*

ці вірші, як когорти, / В обличчя творчих катастроф» [78]. Адже слово може бути потужною зброєю в боротьбі за правду і свободу. Водночас ця боротьба не увінчалася успіхом і гіркота поразки прослідковується в рядках вірша: «*Збагнеш оце, чим серце билось, / Яких цей зір нагледів мет, / Чому стилетом був мій стилос / І стилосом бував стилет*» [79].

Яскравим прикладом поезії, що відображає трагізм втраченої державності, є вірш Олександра Олеся «Ой не квітни, весно, – мій народ в кайданах!». Олександр Олесь, який був свідком проголошення та втрати української державності, глибоко переживав цю трагедію. Через свої погляди, він не міг залишитися жити в Україні й понад 20 років провів за кордоном. «*Ой не квітни, весно, – мій народ в кайданах, / Мій народ в* ***задумі****, / Очі його в* ***стумі****, / Серце його в* ***ранах****, / А життя в* ***туманах***» [79]. Автор використовує такі епітети як «задума», «стума», «рани», «тумани», що вказують на трагізм і невизначеність долі українського народу.

Та попри трагічність описаних подій, в наступних строфах звучить впевненість у продовженні боротьби та її успішності: «Ой не квітни, весно, пишними квітками, / Бо народ мій встане, / Розіб'є кайдани, / Вкриє світ димами, / А поля тілами» [12]. Ці рядки поєднують трагізм втрат із патріотичною рішучістю, демонструючи, що навіть у найскладніші моменти народ не втрачає віри у власну силу та здатність відстояти свободу.

Основними темами творчості поетів періоду Визвольних змагань були любов до України, боротьба за її незалежність, трагедія поразки, роль слова, зокрема поетичного, як зброї у духовному спротиві, та водночас надія на кращу долю для українського народу. Поезія цього періоду поєднує символічне осмислення боротьби і історичну реальність, перетворюючи твір на своєрідний літопис духу нації. Автори через образи, мову та емоційні акценти формують у читача розуміння моральної і патріотичної відповідальності, показують, що боротьба – це не лише фізичні дії, а й духовне змагання, яке визначає стійкість та ідентичність народу.

Таке поєднання трагізму і надії робить поезію Визвольних змагань прикладом того, як художнє слово може зберегти історичну пам’ять, передати моральні уроки та надихати майбутні покоління на збереження свободи й гідності.

Період Другої світової війни став одним із найскладніших і найтрагічніших етапів в історії українського народу, що зумовило появу надзвичайно потужного та різноманітного корпусу міліарної поезії. У цей час українці опинилися по різні боки фронтів, оскільки, залежно від регіону, були громадянами різних держав і, відповідно, воювали у складі радянської, польської, угорської, румунської та інших армій. Водночас значна частина патріотично налаштованих українців об’єдналася у власну військову формацію – Українську Повстанську Армію (УПА), що стала носієм ідеї національного визволення та відновлення державності. *«Поезія УПА творила героїчний кодекс честі, де боротьба постає як етичний обов’язок. Вона поєднує підкреслену реалістичність війни із високою духовністю»* [33, с. 327], – Микола Ільницький про героїчну етику УПА.

Усі ці складні політичні та історичні обставини безпосередньо вплинули на літературний процес, сформувавши цілісний пласт української міліарної поезії воєнної доби, яка охоплює як тексти фронтових поетів, так і творів підпілля, таборів, вигнання та еміграції.

Основними темами поезії цього періоду стали боротьба за свободу України, трагізм народної долі, героїзм і жертовність вояків, моральна відповідальність за майбутнє Батьківщини та переосмислення війни як випробування. У поезії на цьому етапі війна перестає бути лише фоном чи обставиною – вона стає духовним викликом, внутрішнім випробуванням твердості, людяності та здатності до самопожертви. Ліричний герой постає не просто учасником воєнних подій, а носієм національної ідеї, людиною, яка усвідомлює глибину своєї особистої відповідальності за історичну долю держави.

Науковці (І. Дзюба, О. Забужко, В. Моренець) наголошують, що саме література доби Другої світової війни сформувала новий тип українського ліричного героя – воїна, який поєднує риси борця, романтика, мученика й свідомого учасника визвольного руху. У цьому образі поєднані внутрішня вразливість і тверда переконаність у правді своєї боротьби, емоційна чутливість і готовність до смерті заради вищих ідеалів, відданість традиції й відчуття історичної місії. Такий герой уособлює не лише конкретного повстанця чи солдата, а й загальну модель національного характеру, здатного протистояти зовнішньому насильству та зберігати внутрішню свободу.

Особливо виразно цей образ простежується у творчості поетів, пов'язаних з Українською повстанською армією: Олени Теліги, Олега Ольжича, Уласа Самчука, а також численних анонімних авторів повстанських пісень. Їхні твори сповнені символів боротьби – шаблі, могили, меча, нескореної землі, молодої крові, поневеченої, але незламної України. Мілітарна символіка у цих текстах набуває особливого етичного звучання: вона не лише описує війну, а й транслює ідеали честі, гідності, братерства та самопосвяти, створюючи канон героїчного українського слова. У цій поезії війна осмислюється як необхідний етап історичного становлення народу, а образ воїна постає центральною фігурою національного міфу, який продовжує впливати на українську літературу й сьогодні.

Оксана Забужко про силу слова в умовах війни пояснювала наступним чином: *«Українська поезія воєнної доби – це передусім акт духовного спротиву. Слово в умовах війни стає інструментом самоозначення та зброєю існування»* [28, с. 278]. Через підпільний характер повстанської літератури левова частка текстів створювалася анонімно або під псевдонімами, щоб уникнути репресій. Це надає поезії особливого колективного звучання: ліричний герой стає частиною народу, а самі тексти часто виконують функцію своєрідного «кодексу честі» борців за незалежність. Значну популярність мали патріотичні пісні та гасла, які поширювалися серед повстанців у вигляді листівок, зошитів та усних переказів: «Зродились ми великої години», «Ой у лісі на полянці», «Лента за

лентою», «Ой там на горі Січ іде». У них прославляються постаті провідників (Степан Бандера, Роман Шухевич та інші), звитяги сотень, моральні засади боротьби, готовність до самопожертви.

«*Гей-гу, гей-га, таке-то в нас життя. / Наплечники готові, прощай моє дівча! / Сьогодні помандруєм, не знаємо й самі, / Де завтра заночуєм. Чорти ми лісові! / Гей-гу, гей-га, чорти ми лісові! / Прапор червоно-чорний, то наше все добро, / Червоне – то кохання, а чорне – пекла дно. / Усі дівчата знають пекельні барви ці, / Забути їх не можуть, чорти ми лісові! / Гей-гу, гей-га, чорти ми лісові!*» співається в гімні куреня «Лісові Чорти» [62]. «*Зродились ми великої години, / З пожеж війни і з* ***полум'я*** *вогнів – / Плекав нас* ***біль по втраті*** *України, / Кормив нас гніт і* ***гнів*** *на ворогів*» [57]. Це рядки з пісні Олеся Бабія «Зродились ми з великої години». Тут також ми бачимо знайомі вже символи боротьби, трагізму та віри в Україну: «полум'я», «біль по втраті…», «гнів» тощо.

Головними темами поезії періоду Другої світової війни були патріотизм та любов до України, боротьба та бойовий дух, важкі умови боротьби та пам'ять про загиблих. В цей час українці воювали в різних арміях: радянській, польській, угорській, а також організували власну збройну силу – Українську Повстанську Армію (УПА). Ці історичні події знайшли відображення у поезії того часу, яка виконувала не лише художню, а й мобілізаційну функцію, підіймаючи дух населення та закріплюючи національну ідентичність.

Головними темами творів цього періоду були боротьба за незалежність України, героїзм і жертовність воїнів УПА, патріотизм і віра в перемогу. М. Богданова так пише про пам'ять у поезії Опору: *«Пам'ять про історичне минуле в поезії Опору ... розглянуто погляди та мотивацію поетів УПА, пов'язані з зовнішніми і внутрішніми чинниками»* [7]. Поезія переважно була анонімною або підписаною псевдонімами, що пояснюється підпільним характером діяльності та репресіями з боку окупаційних сил. Вона включала різні жанри: від коротких бойових та патріотичних віршів до більш розгорнутих

ліричних поем, у яких поєднувалася особиста трагедія автора та колективна історична пам’ять.

Наприкінці 50-х – в середині 60-х років минулого століття в українській культурі, і зокрема, в літературі, набрав силу новий рух, що ставив собі за мету досягнення свободи слова в тоталітарному радянському суспільстві. *«Поезія резистансу періоду визвольних змагань УПА характеризується формуванням особистості як патріота і бійця за незалежність України»* (А. Ганич). «Українська повстанська лірика: образи, мотиви, поетика». Основу руху шістдесятників склали письменники Віталій Дончик, Володимир Дрозд, Ігор Калинець, Ірина Калинець, Іван Драч, Ліна Костенко, Микола Холодний, Микола Вінграновський, Борис Олійник, Валерій Шевчук, Євген Гуцало, Григір Тютюнник.

У своїх творах митці заперечували соціалістичний реалізм, відмовляючись від нав’язаних ідеологічних схем та прагнучи до інтелектуальної самостійності, естетичної свободи й правдивості художнього вислову. Їхня поетика ґрунтувалася на алюзіях, багатозначних образах і символах, за допомогою яких вони приховано, але виразно передавали справжній зміст твору, нерідко протилежний офіційним наративам. Символістські прийоми ставали не лише художнім методом, а й формою спротиву. Вони дозволяли поетам говорити про заборонені теми – національну гідність, історичну пам’ять, свободу особистості, трагедію поневолення. У цьому контексті символ у їхніх творах перетворювався на засіб духовного опору та збереження культурної тяглості, а сама поезія – на простір, у якому українська ідентичність могла вижити й розвиватися попри ідеологічний тиск. Через багатошарову образність літератори боронили українську мову й культуру, актуалізували приглушені радянською системою сенси та сприяли відродженню національної свідомості.

Літературні твори Василя Симоненка та Ліни Костенко демонструють, як соціальна та історична пам’ять стає важливим інструментом відтворення національної ідентичності та моральних уроків. У поемі «Маруся Чурай»

Ліни Костенко історичні події подаються через деталізовані описи судового процесу та свідків: «І ми б читали старовинний том, / де писар вивів гусячим пером, / що року божого такого-то…» [82]. Ці рядки показують, що пам’ять про минуле є не просто хронікою подій, а засобом формування національної свідомості. Вони допомагають читачеві усвідомити значення наслідків вчинків та морального вибору, які залишають слід у колективній пам’яті.

У поемі «Берестечко» Ліна Костенко використовує яскраві військові та ландшафтні деталі, щоб передати атмосферу конфлікту: «І меч свячений був. Усе було тоді. / Шуміли корогви… / Вози стояли, скуті ланцюгами…» [39]. Тут історичний простір стає не лише фоном, а й активним учасником подій, символізуючи втрату стабільності, хаос війни та важливість морального вибору героїв. Ритмічна повторюваність образів і візуальні деталі дозволяють відчути масштаб трагедії та глибину емоційного переживання.

Василь Симоненко у вірші «Варвари» розкриває моральну та психологічну природу влади, підкреслюючи її нелюдський характер: «Круг багаття не танцюють дико… / Варвари із атомного віку… / Перегонять в гроші кров і піт…» [67]. Симоненко через емоційно забарвлену лексику та метафори показує руйнівний вплив тоталітарної системи на людську гідність і моральні цінності. Його поезія водночас є і закликом до усвідомлення власної відповідальності перед суспільством та історією, і соціальною критикою.

Так, автори демонструють, як поезія здатна поєднувати документальність і художність, моральні уроки та історичну пам’ять. Через реалістичні деталі та емоційне забарвлення образи минулого створюють багатовимірний простір, де мораль, історія і психологія героїв взаємодіють. У цьому сенсі літературні тексти стають не лише художнім відображенням подій, а й виховання патріотизму, засобом формування цінностей та усвідомлення складності людських дій у критичних обставинах.

Найвизначнішим представником української поезії періоду пізнього «совка» є Василь Стус. Його філософська поезія просякнута роздумами про сенс життя, людський дух, віру та надію. Основний мотив віршів – стійкість

людини, здатність лишатися самим собою за будь-яких обставин. Символіка – це, окрім авторських неологізмів, інші символи, що змальовують тяжку долю людини в системі (наприклад, «тяжкий хрест» як символ страждань). «*Як добре те, що смерті не боюсь я / і не питаю, чи тяжкий мій хрест. / Що вам, богове, низько не клонюся / в передчутті недовідомих верств. / Що жив-любив і не набрався скверни, / ненависті, прокльону, каяття. / Народе мій, до тебе я ще верну, / і в смерті обернуся до життя / своїм стражденним і незлим обличчям, / як син, тобі доземно поклонюсь / і чесно гляну в чесні твої вічі, / і чесними сльозами обіллюсь*» [67]. Символи, використані автором у творі, не належать до мілітарної тематики, а радше відображають боротьбу та моральну стійкість особистості в умовах тоталітарного режиму. Через образи передається опір людини зовнішньому тиску та випробуванням, збереження внутрішньої моральних принципів та гідності, що дозволяє глибше зрозуміти психологічний і духовний аспект протистояння складним обставинам.

Герой постає як символ свідомого громадянина та незламного патріота, не зраджує власних переконань навіть у складних політичних умовах. Його образ у поезії транслює рішучість, моральну стійкість і готовність брати на себе відповідальність за долю своєї країни та близьких. «Недовідомі версти» символізують незнане, але важке майбутнє, що додає образу героїзму й елемент напруженої невизначеності, через яку проходить персонаж. Тяжкий хрест виступає як образ мук, страждання і долі, що випадає на долю людини, підкреслюючи не лише фізичні чи соціальні випробування, а й моральні та духовні труднощі, які випробовують характер і віру героя.

Образи примусу, влади та несвободи демонструють зовнішні соціальні обмеження, які накладають тиск на життя людини та її можливості. Водночас обличчя й очі героя виступають потужними символами душі, через які передаються емоції, внутрішній стан та духовні переживання. Вони дозволяють читачеві відчути глибину психологічного напруження, розуміти моральні дилеми та співпереживати ліричному герою.

Додатково, предмети і простір у поезії стають важливими інструментами передачі внутрішнього світу героя. Обгорілі будівлі, порожні вулиці, зруйновані парки чи поля не лише фіксують руйнування зовнішнього світу, а й символізують емоційний стан персонажа – страх, втрату, тривогу, розгубленість або готовність до боротьби. Побутові предмети, що залишаються серед хаосу – від зброї до простих речей, як одяг чи особисті дрібниці – підкреслюють людяність і пам’ять про минуле, одночасно стаючи символами психологічного опору та моральної стійкості.

Через взаємодію цих елементів – символів страждання та влади, особистісних переживань і довкілля – автор формує цілісну картину людської стійкості. Поезія в цьому сенсі стає не лише засобом художньої передачі подій, а й способом відображення складних внутрішніх процесів: боротьби із сумнівами, страхом та моральними виборами, збереження віри, надії та людяності навіть у найекстремальніших умовах. Герой постає як універсальний символ мужності, відповідальності та духовної зрілості, чий внутрішній світ органічно поєднується із зовнішнім світом, що його оточує.

1.3. Сучасна мілітарна поезія: загальний огляд та жанрові тенденції

Сучасну українську мілітарну поезію можна умовно поділити на два основні періоди: період АТО/ООС (2014–2022) та період повномасштабного вторгнення країни в Україну (з 24 лютого 2022 року і донині). Хоча обидва періоди мають спільні стилістичні та жанрові риси, вони відрізняються масштабом та глибиною психологічного та соціального впливу війни на авторів і суспільство. Період АТО/ООС характеризується фокусом на індивідуальному фронтовому досвіді, психологічної напруги, відтворенні щоденних викликів та внутрішніх конфліктів учасників бойових дій. Поети описують конкретні події, взаємини між солдатами, втрати та страх, одночасно виявляючи надію і патріотичний дух.

З початком повномасштабної війни суспільство значно глибше занурилося в проблематику воєнного часу, а особистий досвід війни отримав масовий характер. Значно більше людей долучилися до служби у Збройних Силах України, волонтерських ініціатив та громадських рухів на підтримку фронту. Особливістю сучасної мілітарної поезії є її документальність, реалістичність та емоційна насиченість. Більшість авторів безпосередні учасники бойових дій або свідки подій, що дозволяє максимально точно передати атмосферу фронту, психологічний стан людей під час боїв, обстрілів, евакуацій та інших надзвичайних ситуацій. У текстах передаються страх, біль втрат, тривога, героїзм та самопожертва, а також духовна підтримка побратимів і солідарність цивільного населення.

Завдяки цьому виникає своєрідний «ліричний щоденник війни», де поетичне слово виступає не лише художнім засобом, а й інструментом збереження історичної пам’яті, формування моральних цінностей і національної ідентичності, засобом культурного опору та духовної консолідації суспільства.

У цей період мілітарна поезія набуває патріотичних і епічних рис, адже автори звертаються не лише до власного досвіду, а й до колективного переживання нації. Вони формують образи, які уособлюють єдність, моральну стійкість та духовну мобілізацію українського народу. Символи війни, побратимства, зброї та зруйнованих ландшафтів перетворюються на універсальні знаки. Читач не лише отримує емоційний досвід війни, а й знайомиться з психологічними, соціальними та моральними реаліями конфлікту.

Сучасна українська мілітарна поезія виконує багатофункціональну роль. Вона постає засобом емоційної підтримки, літописом епохи, інструментом формування національної ідентичності та культурного опору, а також середовищем, через яке покоління можуть переосмислити власний досвід і передати його майбутнім. У ній символи і слово стають не лише засобом художньої виразності, а й реальним чинником збереження соціальної та

духовної стійкості нації, що відображають як індивідуальні переживання, так і спільні культурні цінності. Поезія стає своєрідним етичним та моральним компасом, який дозволяє суспільству усвідомлювати героїзм і трагізм, перемоги й втрати, зберігати людяність і прагнення до свободи навіть у найскладніших обставинах.

Крім того, сучасні твори відзначаються експериментальністю жанрів та форм, широким використанням мілітарної символіки, алегорій, метафор та алюзій, що дозволяє поетам передавати як конкретні події війни, так і глибокі психологічні, соціальні та моральні виміри конфлікту. Через образи фронтової зброї, простору, побуту, тварин, кольору та часу створюється багатовимірний простір, у якому читач має змогу пережити події разом із героями, зрозуміти складність та трагічність воєнного досвіду, а водночас усвідомити силу, стійкість та надію українського народу.

Жанрово-стильові особливості сучасної мілітарної поезії містять:

1. **Ліричну прозорість і прямолінійність викладу**, коли автор не ховає своїх емоцій і показує війну такою, якою її бачить особисто.
2. **Метафоричне використання військових термінів**, які набувають символічного значення: «окоп», «постріл», «дрон», «позиція», «кіборг». Ці символи перетворюються на знаки героїзму, боротьби та самопожертви.
3. **Патріотична образність**, що включає не лише символи війни, а й образи рідної землі, родини та культури, що підкреслюють цінність української ідентичності.
4. **Масова авторська участь**, адже сучасна поезія створюється не лише професійними письменниками, а й волонтерами, військовими, журналістами та цивільними свідками, що розширює жанровий спектр і робить поезію більш «народною».

Як підкреслює літературознавець Марія Ковальчук: *«Ці твори виконують функцію одночасно художнього осмислення і свідчення реальних подій, стаючи важливим джерелом для сучасного культурного та історичного дискурсу»* [37, с. 56]. Патріотизм є однією з ключових тем сучасної мілітарної поезії, яка

вирізняється не лише емоційною насиченістю, а й глибоким моральним та соціальним змістом. Твори цього напряму відображають прагнення українського суспільства до єдності та солідарності в боротьбі за незалежність, відтворюють духовну стійкість народу та демонструють важливість моральних та етичних цінностей у воєнний час. Важливо відзначити, що сучасна поезія на тему війни вирізняється високою реалістичністю: більшість авторів – це безпосередні учасники бойових дій або очевидці подій, які описують власні переживання й емоції. Такий підхід надає творам документальної значущості та дозволяє читачеві відчути психологічний стан людей у конкретних воєнних ситуаціях, таких як бої, обстріли, евакуація, втрати побратимів або руйнування рідних міст і сіл.

Сучасна мілітарна поезія також демонструє високу експериментальність у формі, мові та жанрових рішеннях, що є відповіддю на безпрецедентний масштаб переживань, породжених війною. Автори, зокрема Сергій Жадан, Борис Гуменюк, Василь Махно, Гліб Бабич, Ігор Костецький та інші, активно впроваджують нестандартні структури вірша, комбінують жанрові моделі, поєднують щоденникові оповіді, елементи есеїстики, верлібру, документалістики. Така поетична гібридність робить тексти динамічнішими, емоційно насиченішими та драматургічно гострішими, дозволяючи відтворити внутрішню напругу, фрагментарність і граничність воєнного досвіду. Через монтажні переходи, розірваний ритм, акцентовану тілесність образів і густу метафорику поети передають той психологічний стан, у якому перебувають як військові, так і цивільні, що живуть у постійній близькості до небезпеки.

Особливу роль у сучасній поезії відіграють іронія, гумор та сарказм. Вони стають важливими засобами психологічного захисту й емоційної стабілізації, дозволяючи авторам і читачам зменшувати травматичний вплив воєнних подій, а також підкреслювати абсурдність і варварську нелогічність війни. Саме іронічна оптика – від легкої самоіронії до чорного гумору – дає змогу поетам не лише дистанціюватися від болю, а й оголювати внутрішні суперечності між людським і нелюдським у реальності бойових дій.

Окреме місце в поезії цього періоду посідає мілітарна символіка, що набуває нових, часто полісемантичних трактувань. Образи зброї, військової форми, фронтового побуту, окопів, блокпостів, дронів, волонтерських рук, втомлених очей, карт місцевості чи зруйнованого міста працюють не лише як реалістичні деталі, але і як своєрідні «коди пам'яті». Через них поети окреслюють моральні орієнтири, формують патріотичне послання та фіксують цінності, які народжуються в умовах війни: солідарність, відповідальність, жертовність, віру в перемогу, людську гідність. Такі символи стають містком між індивідуальним переживанням і колективним досвідом, між щоденною реальністю фронту та культурною пам'яттю, яка вже сьогодні вибудовує наратив майбутнього.

Завдяки художньому осмисленню війни сучасна мілітарна поезія формує своєрідний «ліричний щоденник епохи», у якому зафіксовано не лише події, а й емоційно-психологічний стан покоління, що живе у реальності повномасштабного конфлікту. У своїй сукупності ці твори сприяють консолідації суспільства, зміцненню національної ідентичності та створенню цілісного образу війни як екзистенційного й цивілізаційного досвіду, який визначає сучасну українську культуру.

Сучасна мілітарна поезія поєднує документальність, емоційність, соціальну значущість і літературну експериментальність. Вона не лише відображає реалії війни, але й активно формує культурне середовище, у якому осмислюються моральні цінності, пережитий досвід та національна ідентичність, стаючи важливим засобом формування колективної пам'яті та духовної стійкості українського суспільства.

Рядки поезії «Подай зброю мені, брате» (гімн окремої гірсько-штурмової бригади «Едельвейс») Гліба Бабича звучать так: «*У нас були гори, у нас були крила, / Літати би, але війною накрило… / Ти бачиш, тримаючи небо у серці, / Спускаються з гір "Едельвейси!" / Як свічки у церкві – палаючі хати – / Розтрощені долі волають про плату… / Ми тих, хто наш світ / Прирікає до страти. Йдемо штурмувати!*» [38].

Проймають рядки вірша «Знайомі поховали сина минулої зими» Сергія Жадана: «*Знайомі поховали сина минулої зими. / Ще й зима була такою – дощі, громи. /Поховали по-тихому – у всіх купа справ. / За кого він воював? – питаю. / Не знаємо, – кажуть, – за кого він воював. / За когось воював, – кажуть, – а за кого – не розбереш*» [27].

Борис Гуменюк у «Заповіті» пише: «*Сьогодні знову копаємо землю / Цю ненависну донецьку землю / Цю черству закам'янілу землю / Тулимося до неї / Ховаємося в ній / Ще живі. / Ми ховаємося за землю /Сидимо в ній тихо / Наче малі діти за маминою спиною / Ми чуємо як б'ється її серце / Як вона втомлено дихає / Нам тепло й затишно / Ще живі*» [20].

Кожен із згаданих авторів формує власну систему образів, стилістичних і жанрових рішень, проте всі вони об’єднані спільним завданням – передати правду війни очима її безпосередніх учасників. Кожен образ – від бронежилета та каски до озброєного янгола чи побратима – виступає носієм багатошарового смислу: він відображає психологічний, фізичний і культурний досвід війни. Через поетичну мову вони створюють простір колективної пам’яті, у якому слово стає свідченням, а символ – кодом моралі, національної стійкості та духовної солідарності.

Сучасна українська воєнна поезія відзначається високою експериментальністю у формі, жанрових рішеннях та структурі. Автори поєднують прозові та поетичні елементи, вживають діалогові вставки, часові та хронологічні маркери, ненормативні вислови, емоційно забарвлену лексику й навіть жаргонні терміни, властиві фронтовому побуту. Така мова робить твори більш чуттєво і візуально виправданими, дозволяючи читачеві «переживати» війну разом із героями, формуючи ефект присутності в зоні бойових дій.

Прикладами такого підходу є твори Юлії Клочко, яка у вірші «Вибух… Приліт… Знову зламані долі» передає циклічність та безвихідь життя під час війни. Кожен рядок – це ніби короткий спалах, який зображує постійне повернення до небезпеки і страху. Подібно до цього, Максим Кривцов у пісні «Він в ЗСУ, вона в ТРО» через військову форму та екіпірування передає

психологічний перехід героїв із мирного цивільного життя до стану готовності до бойових дій.

У поетичному вимірі навіть дрібні деталі, які можуть здаватися буденними, стають символами. Наприклад, бронежилет у сучасних воєнних текстах не лише фізично захищає, а й символізує здатність протистояти психологічному тиску війни та моральну стійкість. Ремені, каски, берці та біноклі – усе це формує «ментальний костюм воїна», демонструючи перетворення людини в умовах екстремального середовища.

Особливу роль у сучасній поезії відіграють символи дружби та побратимства. Вірш «Побратим» стає прикладом того, як образ соратника відображає моральну солідарність і об’єднує людей у критичних обставинах. Так само мотив порятунку друга – як людини, так і тварини – стає символом гуманності й стійкості навіть у нелюдських умовах, демонструючи, що етика та взаємопідтримка залишаються важливими навіть у війні.

Символи ландшафту, які трансформуються війною, також стають носіями глибокого емоційного смислу. Обвуглені дерева, зруйновані парки, вирви та дим – усе це символи втрати стабільності, руйнування зовнішнього та внутрішнього світу людини. Вони передають не лише фізичні зміни, а й внутрішні переживання, нагадуючи, що війна знищує не лише будівлі та інфраструктуру, а й душевну безпеку, майбутнє та рутину.

Сучасна воєнна поезія в Україні не лише фіксує драматичні події сьогодення, а й виконує надзвичайно важливу культурну та психологічну функцію. Вона підтримує моральну стійкість громадян, допомагає суспільству зберегти людяність і сприяє осмисленню травматичного досвіду війни. Через поетичні тексти люди можуть співпереживати ліричним героям, проживати складні емоції і через символи, ритм і образи навчатися витривалості, мужності та солідарності.

Водночас поезія стає засобом духовної підтримки, дозволяючи читачеві або слухачеві відчувати єдність із колективом, який переживає схожі випробування. Вона формує своєрідний «спільний простір пам’яті», у якому

метафори, символи, ритмічні структури та конкретні образи допомагають закріпити моральні орієнтири та культурну пам’ять для майбутніх поколінь.

Особлива роль у цьому процесі належить символам: образи страждання та надії, миру й руйнування, героїзму та самопожертви дозволяють поетичному слову не лише передати зовнішні події, а й відтворити внутрішній світ людини під час війни. Символи стають носіями колективного досвіду, кодифікують переживання та моральні уроки, зберігають історичну пам’ять і формують національну ідентичність.

Висновки до розділу 1

Розділ розкриває теоретико-методологічні засади вивчення мілітарної символіки в поезії та демонструє її розвиток в українській літературі від давніх часів до сучасності. Поезія виступає засобом художньої комунікації, здатним передавати спектр емоцій, формувати цілісне бачення світу, відображати морально-етичні настанови суспільства, укорінювати національну ідентичність та транслювати елементи історичної пам'яті. У цьому контексті символ відіграє ключову роль, функціонуючи як універсальний код для втілення складних внутрішніх процесів, відтворення атмосфери певної історичної доби та створення емоційно насичених образів, здатних впливати на колективну свідомість. У мілітарній поезії символ набуває культурного, суспільно-політичного й психотерапевтичного виміру, стає інструментом конструювання героїчних та патріотичних наративів, формує моральну відповідальність, духовну стійкість і громадянську свідомість, мобілізуючи суспільство та зберігаючи культурну пам'ять.

Історично українська мілітарна поезія бере свій початок від народних творів, козацьких дум і історичних пісень, де домінують теми мужності, військової честі, самопожертви та відданості батьківщині. У козацькій добі формується образ воїна-захисника, здатного покласти життя за свободу народу, а твори часто оспівують подвиги конкретних героїв і полководців, підкреслюючи силу братерства та соціальну єдність. Водночас народнопоетична традиція включає сюжети побутових і сімейних переживань, що відображають долю тих, хто залишається поза полем бою, створюючи багатовимірний образ війни та її психологічних наслідків.

У XIX столітті українська поезія, формуючись в умовах бездержавності, набуває національно-визвольного характеру. Мілітарні мотиви стають символами боротьби за духовне й національне відродження, а поети – Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко – романтизують козацьку минувшину, утверджуючи образ українця як носія волелюбного духу. Символи

шаблі, меча, козацького прапора та воїна набувають значення метафор моральної стійкості, боротьби, гідності й пам’яті про предків. Період визвольних змагань 1917–21 рр. поєднує героїку та трагізм: поети Павло Тичина, Євген Маланюк, Олександр Олесь висвітлюють самопожертву воїнів і наслідки втраченої державності, використовуючи символи Сонця, Дніпра, Кривавої дороги та Каїна для позначення долі народу, його шляху до незалежності та наявності зрадників.

Поезія Другої світової війни передає патріотизм, героїзм УПА та жертовність борців за свободу, часто анонімно через небезпеку репресій. Рух шістдесятників та дисидентська поезія 1950–1960-х років розвивають мілітарну символіку в нових умовах, коли прямі образи бою замінюються метафорами духовної боротьби, опору цензурі та культурного виживання. Образи полону, тюремних стін, кайданів або спалених міст символізують репресивну радянську систему, тоді як вогонь, світло, незламне слово передають віру у відродження, внутрішню свободу й здатність народу до самооновлення. Шістдесятники – Ліна Костенко, Василь Стус, Василь Симоненко, Іван Світличний та інші – використовують історичні алюзії на козацьку добу та визвольні змагання, перетворюючи минуле на інструмент опору сучасності та символічний простір, де національна пам’ять долає радянські заборони.

Так, мілітарна символіка української поезії виступає засобом художнього відтворення історичного досвіду, формування національної самосвідомості та моральної стійкості, поєднуючи документальність і метафоричність. Вона транслює патріотичні та героїчні наративи, мобілізує громадян, зберігає культурну пам’ять і водночас демонструє глибоку взаємодію художнього слова із соціально-історичними процесами різних епох.

РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИКА МІЛІТАРНИХ СИМВОЛІВ У СУЧАСНИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ

2.1. Термінологічний апарат предметів війни та військового побуту

Символіка предметів війни та військового побуту у поезії виступає важливим елементом художньої передачі воєнного досвіду та психологічного стану воїнів. Амуніція, каска, бронежилет («бронік»), ремені, розгрузка, берці, навіть бінокль чи ліхтар – усе це стає не просто інвентарем, а знаковими символами, які дозволяють поету відтворити процес перетворення людини: від страху до рішучості, від цивільного до воїна.

Бронежилет у сучасних воєнних віршах часто символізує захист не лише фізичний, а й моральний. Як зазначає дослідник Ігор Лиховид (2020), «бронежилет у поезії функціонує як метафора внутрішньої стійкості та готовності протистояти не лише кулі, а й психологічному тиску війни» [47, с. 57].

Кожен елемент екіпірування виконує подвійний функціонал: з одного боку, він передає реалістичний образ фронтового побуту, а з іншого – є символом моральної готовності та внутрішньої трансформації героя. Каска, берці, чи розгрузка стають маркерами нового статусу, сигналізують про належність до військової спільноти, а також символізують відповідальність, дисципліну і психологічну мобілізацію.

Предмети війни у поезії формують не лише зорові образи, а й створюють ефект присутності. Саме завдяки цим символам поет передає складність внутрішнього стану, поєднання страху, рішучості та відповідальності за життя інших. Через деталі екіпірування читач відчуває напруження очікування, вагу спорядження, готовність до дії та моральну концентрацію героя.

Кожен предмет екіпірування, що з’являється у тексті, одночасно виконує кілька функцій:

1. **Візуальну** – читач або слухач чітко уявляє собі сцену, фронтовий побут, реалістичні деталі.
2. **Символічну** – елементи екіпірування стають маркерами трансформації героя: вони підкреслюють готовність до дії, зміну його статусу, моральну зрілість і нові обов'язки.
3. **Психологічну** – предмети війни часто працюють як «захисні амулети», що дозволяють герою або ліричному «я» відчути контроль над небезпечними обставинами.

У поетичній практиці ця символіка допомагає створити ефект присутності: читач відчуває тактильність та вагу спорядження, напруження очікування, динаміку рухів. У сучасній мілітарній поезії військова форма і амуніція – це не просто атрибути, а засоби художнього відтворення психологічного та морального становлення героя, його переходу з повсякденного життя у вимушене військове існування.

У сучасній українській поезії символом змін і переходу з цивільного життя до військового часто виступають предмети екіпірування та форми: бронежилет, берці, розгрузка, піксель, каска тощо. Вони позначають не лише зовнішні атрибути воїна, а й внутрішні трансформації – готовність брати на себе моральну відповідальність, нові обов'язки і членство у новій спільноті.

Яскравим прикладом є пісня «Він в ЗСУ, вона в ТРО», текст якої написав поет та військовий, Герой України Максим «Далі» Кривцов: «*...Місяць тому* ***цілувались в метро*** */ Перетинали площі Дніпро / Києва тихе спокійне нутро / Вона надягає* ***піксель і берці*** */ Розгрузка ховає малесенькі плечі / На ній важка зброя, тактичні речі / Чекає на тишу і на вечір / Він одягає* ***берці і бронник*** */ Небо прозоре, наче з капрону / Вітер нестямний, знає щось ворон / Можливо у лісі ховається ворог...*» [44]. У цих рядках військова форма символізує радикальну зміну життя героїв. Ще місяць тому вони «**цілувались в метро**», а сьогодні вона одягає «**піксель і берці**», а він – «**берці і бронник**». Це позначає закінчення цивільного існування та початок належності до іншої спільноти – військової, де панують дисципліна, чіткі правила і взаємна відповідальність.

Символіка форми та екіпірування тут поєднує зовнішню атрибутику та внутрішні психологічні зміни. Вони підкреслюють моральну готовність героїв до захисту, їхню рішучість і зміни особистісного статусу під впливом війни.

Повертаючись до вже неодноразово цитованого Павла Вишебаби, цитуємо його вірш «Моє покоління». В цьому вірші також використовується форма як символ належності нашого війська до сил добра, адже з нами Бог. «*За мить як піти в атаку, ми молимось про спасіння, / **Якщо Бог і є, він носить форму мого покоління**. / Чи прийме він нас, хто знає – святих серед нас немає, / Дивіться, як ми лютуєм, як пристрасно ми кохаєм*» [10, с. 13].

До теми символіки військового спорядження у поезії сучасних авторів звертається у вірші «Сьогодні Бог носить піксель» Василь Задорожний. У цьому творі мілітарний одяг, зокрема бронежилет і камуфляжний одяг, постає як символ захисту не лише конкретного воїна, а й цивільних людей від руйнівної сили війни: *«Сьогодні Бог носить «піксель», / Щоранку шнурує берці – / І ходить поперед війська, / Спиняє навалу смерті. / Сьогодні Бог у халаті, / Зі скальпелем, посивілий, / Виймає з-під серця солдата / Залізо осатаніле. / Сьогодні Бог носить «кігті» / І тягне дріт електричний, / Аби навчалися діти, / До радостей світу звичні»* [29]. Тут поет поєднує релігійний образ із реаліями сучасної війни, підкреслюючи, що бронежилет та інше спорядження стають метафорою божественного захисту, своєрідною бронею, яка оберігає життя і моральну цілісність у хаосі бойових дій.

А ось ще один доказ того, що військова форма – ознака належності до ЗСУ – найшановнішої організації в Україні, про що йдеться у пісні «Військова форма – то не одяг» Віталія Орловського: «*Військова форма – то не одяг, / Її не знімеш перед сном, / Її не зміниш по погоді, / Накинеш піксельне рядно. / І все – носитимеш, як шкіру: / В дорозі, вдома, на нулі. / Життя закопує сокиру / В донбаській спаленій землі. / Та як би піксель не затерся, / Під ним – жива солдатська плоть! / На зло війні вона сміється, / Її нічим не побороть!...*» [60]. Автор розмірковує про те, що одного разу одягнувши форму, ти вже не будеш таким, як раніше. Ти вже не цивільний і тепер цю форму «*носитимеш, як*

шкіру». У цьому випадку, як і у Максима Кривцова, форма символізує перехід з цивільного життя у військове та повне підпорядкування новим правилам життя.

Сучасна українська поезія виразно демонструє, що військова форма та екіпірування вже перестали бути просто побутовими атрибутами солдата – вони перетворилися на знакові символи глибинних змін, які переживає людина, опинившись у реальності війни. У художньому просторі берці, піксель, бронежилет, каска чи розгрузка стають маркерами переходу в інший спосіб існування, у вимушену, але усвідомлену трансформацію. Ці предмети символізують нову відповідальність, яку бере на себе людина з початком війни: відповідальність не лише за власне життя, а й за життя побратимів, за захист дому та держави. Через них поети відтворюють момент, коли звичайна цивільна людина перестає бути собою в попередньому значенні і входить у спільноту військових, де діють інші цінності, інші правила й інша логіка буття. Тому військова форма у віршах стає знаком не зовнішньої зміни, а внутрішнього дорослішання, прояву сили, витримки та готовності до морального вибору.

Не менш важливим символом сучасної мілітарної поезії є зброя – центральний і найдавніший атрибут будь-якої війни. У прискореному ритмі вірша, у різкості образів, у психологічній напрузі рядків відчувається її тінь – як невіддільна частина досвіду людини, яка живе у стані загрози. Від первісних каменів і палиць до мечів римських легіонерів, від мушкетів козацької доби до автоматів українських повстанців, від мінометів ХХ століття до fpv-дронів сучасної армії – еволюція зброї відображає еволюцію самої війни, її технічне, тактичне й моральне переосмислення. Символ зброї в поезії не лише позначає здатність чинити спротив, він також уособлює межу між життям і смертю, яку воїн щодня усвідомлює й приймає. Поети часто не називають зброю прямо, проте вона присутня на рівні підтексту, атмосфери, інтонації. Так, зброя у сучасній поезії стає не просто інструментом бою, а й носієм цінностей – рішучості, відповідальності, гідності, а також травматичного досвіду, що формує нову історичну пам’ять покоління.

Наприклад, у поезії Андрія Любки та Оксани Сенатович зброя постає як активний персонаж війни: автомат не лише вбиває, а й охороняє, граната – руйнує, але й захищає тил, куля – загрожує життю ворога, водночас символізуючи обов'язок воїна перед рідною землею. У старших поколінь поетів, таких як Василь Симоненко, зброя віршів була більш метафоричною: куля і шабля символізували боротьбу добра і зла, патріотизм і національну гідність.

Зброя – це не тільки загроза. Зброя може бути також засобом захисту, або відплати ворогу за його злодіяння. «*Горить майдан, покрили землю кулі. / І снайпер сів мов привид у куті. / Я чую плач, і ви, напевно, чули. / Як хлопці помирали молоді. / Як кров текла, як билися палками, / Як вкотре видавали свій наказ / Убити сина – найдорожче в мами. / Такої рани не загоїть час*» [74]. У своєму вірші Богдан Фесик використовує символ кулі, що є, напевно, одним із найбільш промовистих образів вбивчої сили. Адже саме куля безпосередньо вбиває, завдаючи смертельної рани. Вірш описує найдраматичніший момент Революції Гідності, коли силовики (імовірно, російські) почали розстрілювати мітингувальників. Вираз «*покрили землю кулі*» передає відчуття незахищеності від ворожих снайперів, що засіли, «*мов привид у куті*». Куля тут – загроза смерті, маленький свинцевий вбивця, від якого немає порятунку.

Водночас саме куля може стати рятівником рідної країни, коли зупинить окупанта, що «*прийшов, як злодій, підло і підступно*». Про це пише знаменитий український поет Юрій Рибчинський у своїй поемі «Куля»: «*П'ята ранку, було темно, було тихо, як в раю, / Ти прийшов на нашу землю, щоб знайти тут смерть свою. / А ти думав, сучий сину, чадо чорної пітьми, / Що тебе із хлібом-сіллю будем зустрічати ми? / Ні, тебе зустріне куля! Моя куля у бою, / Щоб роки тобі зозуля не кувала у гаю. / Ти прийшов, як злодій, підло і підступно, / І тому я уб'ю тебе, як світло убива завжди пітьму. / Я уб'ю тебе, мій враже, за Житомир, Київ, Львів, / І ніхто мені не скаже, що людину я убив!*» [53]. Як бачимо, куля тут – порятунок, адже вона зустрічає ворога і навіки «заспокоює» його.

Автомат – другий символ після образу кулі, що уособлює загрозу та смерть. Недарма кажуть, що «референдум» на окупованих територіях проводили «під дулом автомата». Автомат використовується як можливість передати атмосферу страху та непевності. У своєму вірші «Спрага» Павло Вишебаба використовує це слово як символ війни та вбивства. І саме «*замовкнуть усі автомати*» – це ознака остаточного кінця війни: «*Як замовкнуть усі автомати / і розчуємо врешті весну, / як же спрагло ми будем кохатись, / щоби змити із себе війну…*» [10, с. 36].

Вірш «Війна» Оксани Аннич просякнутий страхом. Тут «боєприпаси», «кулі», «автомати» – матеріальне його втілення. Загроза всьому живому, що трапляється на шляху нелюдів зі сходу. «*І бачили усе жінки та діти. / А що подіяти, залишилось терпіти. / З вікна поглянеш - танки і солдати. / Немає сну, хоч би до ранку дочекати*» [3]. А Марія Дем'янюк вдається до символу захисту, божественної сили, що дає надію на порятунок – «Ангела з автоматом»: «*Доню, подивися в небо: / зіронька зорює… / Це від тата – / Нас з тобою боронить / Янгол з автоматом*» [24].

Образ озброєного янгола в українській культурі має давню традицію, яка простежується як у літературі, так і в мистецтві. Цей символ поєднує в собі дві, на перший погляд, взаємопротилежні сутності – небесний захист і земну боротьбу, духовність і війну.

Поети – серед них Василь Симоненко, Ліна Костенко, Олександр Олесь – звертаються до образу янгола зі зброєю, щоб підкреслити нерозривний зв'язок між обов'язком та святістю, між необхідністю збройного спротиву і моральною правотою. У поетичному вимірі янгол постає як символ морального орієнтира, носій вищих цінностей, які підтримують людину у критичні моменти. Його присутність нагадує, що боротьба за правду, захист своєї спільноти й справедливість можуть бути не лише обов'язком, а й проявом духовної сили та відповідальності.

Візуальні митці – Андрій Слєпцов, Олександр Ройтбурд, Іван Марчук – інтерпретують цей образ по-своєму, але незмінною залишається його суть: це

знак захисної сили, що перевершує людські можливості і стає опорою в часи небезпеки. Образ озброєного янгола дозволяє поезії та мистецтву створювати місток між фізичною реальністю війни та символічним простором духовного захисту, відображаючи психологічну потребу людини в надійній опорі під час хаосу і насильства.

Символіка озброєного янгола глибоко вкорінена й в офіційній геральдиці: Архангел Михаїл із вогняним мечем, зображений на гербі Києва, уособлює перемогу добра над злом, захист міста й держави, духовний провід у бою. Цей образ транслює цінності самопожертви, мужності й морального обов'язку, які залишаються актуальними в сучасному українському контексті, коли війна знову ставить на випробування людяність, патріотизм та здатність захищати своє.

У контексті сучасної української поезії ця символіка набуває нових значень. Зброя в художньому тексті перестає бути просто атрибутом війни – вона перетворюється на маркер морального вибору, внутрішньої трансформації та відповідальності перед собою й іншими. Особливо показовим є образ кулі: на буквальному рівні вона асоціюється зі смертельною загрозою, з тим, що може обірвати життя в одну мить. Це може бути виклик на межі життя і смерті, але водночас – виклик моральний: здатність відстояти свободу, захистити рідних, зберегти власну людяність у нелюдських обставинах. Однак у поетичних інтерпретаціях сучасних авторів куля часто постає як символ виклику, який ставить перед людиною війна. Саме тому символ кулі функціонує на двох рівнях: фізичному й етичному, реальному й метафоричному, зовнішньому й внутрішньому. Через нього поезія артикулює ключові риси сучасного воєнного досвіду – напруження, ризик, відповідальність, але також і глибоке усвідомлення того, що свобода потребує не лише духовної сили, а й здатності до збройного спротиву. Як зазначає літературознавець Олена Тараненко (2017), *«образ кулі у військовій поезії здатен не лише на конкретне руйнування, а й на метафоричне означення насильства як суспільного явища та випробування людської совісті»* [53]. Міліарні символи залежно від контексту твору можуть

мати подвійне значення. Вони можуть уособлювати як загрозу, так і захисника, або стати засобом відплати ворогам за їхні злочини. Все вирішує майстерність поета і його вміння створити атмосферу та викликати емоції у читача.

У поезії символи зброї демонструють подвійну семантику, де одночасно присутні мотиви захисту та загрози, руйнування та морального обов'язку, насильства та відплати. Вони дозволяють автору передати не лише зовнішні дії війни, а й внутрішній стан людини – сумніви, рішучість, страхи, готовність діяти в екстремальних умовах.

Зброя в поетичних текстах функціонує як метафора морального вибору: автомати, кулі, гранати або навіть дрони постають символами відповідальності за близьких, відстоювання власної свободи та захисту спільноти. Водночас вона зберігає зв'язок із історичною й культурною пам'яттю: автомат воїна УПА, меч козака чи сучасний автоматичний карабін українського бійця нагадують, що боротьба за незалежність є безперервною, а вибір захищати своє – універсальним і позачасовим мотивом.

Через такі символи поезія демонструє подвійність війни: з одного боку, руйнування та втрати, а з іншого – моральну стійкість, братерство й солідарність. Зброя стає не просто фізичним атрибутом, а носієм символічної пам'яті поколінь, через яку передаються цінності мужності, самопожертви та національної свідомості. У сучасних творах, наприклад у віршах Юлії Клочко та Павла Вишебаби, образ зброї постає як частина фронтового буття, що одночасно загрожує життю та оберігає його, підкреслюючи багатовимірність воєнного досвіду і складність виборів.

Зміни стосуються не тільки зовнішніх ознак – форми, екіпірування, зброї чи транспорту. Коли людина потрапляє до війська – а надто під час війни – миттєво змінюється все: спосіб життя, місце проживання, режим дня, оточення тощо. Замість будинку тепер бліндаж, а часом і просто окоп, замість маминого обіду – сухпайок, замість кави у кав'ярні за рогом – привезений волонтерами чай. Ці нові для більшості поняття знаходять своє відображення у творах українських поетів. *«У художньому мовленні сучасної української літератури*

мілітарний дискурс виражається через деталі військового побуту й амуніції, які виступають як семантичні маркери ідентичності воїна та символи переходу із цивільного у військовий простір» [68], – слушно констатують Ольга Стадніченко та Юлія Ласкава у своїй науковій роботі.

Максим «Далі» Кривцов оповідає про побут військових на передовій через історію свого чотирилапого друга – великого рудого кота. Читаючи вірш, повністю занурюєшся у фронтовий «вайб». Ніби наживо уявляєш бліндаж, полицю для сну, на якій вмостився рудий кіт, пальник, який нещодавно обпалив йому вуса, мишей, що попискують зовні, не наважуючись зайти до бліндажа. Уявляєш сире осіннє повітря, багнюку, в яку падає шолом із втомлених рук бійця. Всі символи, використані автором у цьому вірші, уособлюють новий воєнний уклад життя. Бліндаж – нове житло; пальник – нове світло; «*кіт знає кожну стежку, кожен окоп, нірку, бліндаж»* – так автор описує нове, воєнне середовище перебування свого героя: «*Хочу розповісти вам історію / про велетенського кота / рудого / як висохлі серпневі покоси / він має лиш білий нагрудник / сумні зелені / наче зелене масло / очі / часто прижмурює брови / наче вивчає наукову працю / бо сонця тут не трапляється / коли ви востаннє бачили сонце / свого часу / на початку осені / він був загрозою усіх тутешніх мишей / ей це бліндаж великого рудого кота / пробігай повз нього / як найшвидше / шепотіли вони між собою»* [13]. І ще один приклад: «*Все, що потрібно з речей, складеться в баул.* / *На собі: бронік, каска,* / *Саперська лопата, тактичний рюкзак,* / *Автомат, набої та кілька гранат.* /*1 сухпай на три дні.* / *Не сродна праця.* / *Така вона служба рядового солдата»* [1]. Це рядки, написані письменником, режисером, художником, а сьогодні – військовослужбовцем ЗСУ Валерієм Пузіком.

І знову ті ж символи, що і в попередньому вірші. Тільки в цьому творі короткі рубані фрази б’ють, ніби нагайка, коротко і боляче, зображаючи жорстоку правду війни. віршах про війну ці побутові деталі перестають бути просто елементами військового життя – вони стають семантичними маркерами нового способу існування, у який занурюється людина, опинившись на фронті.

У творі Максима Кривцова короткі рубані фрази «б'ють, ніби нагайка»: вони передають не лише уривчастість думок, але й різкість самої реальності. Рядок *«Є окоп і бліндаж. Хочеш жити – копай»* промовляє як формула виживання, як закон життя, що не обговорюється. У цьому фрагменті окоп – не просто місце перебування; це межа між життям і смертю, символ реальності, в якій «комфорт» набуває форм зовсім інших об'єктів: сухпайка на три дні, старої каски, пальника, який гріє руки і обпалює котові вуса. Без окопу та бліндажа – смерть. Ось такі нові реалії рядового солдата. А «*сухпай на три дні*» і хтозна-коли можна буде розжитися харчами.

Літературознавиця Наталія Вівчарик підкреслює цю зміну так: *«Деталі військового побуту – окоп, сухпай, каска – формують нову семантику повсякдення, у якому буденність набуває символів виживання, а звичні цивільні ознаки зникають із горизонту людини війни»* [11, с. 117]. Дещо інший погляд на поняття «окоп» пропонує Ліна Василівна Костенко у творі «Мій перший вірш написаний в окопі». Тут окоп постає символом незворотних змін у житті дитини, що опинилася у вирі війни. Окоп – наслідок приходу «асвабадітєлєй», в ньому змушена ховатися дитина, якій би «*ще гратись в піжмурки і в класи*». Натомість «*той окопчик – як підводний човен у морі диму, жаху і вогню*»: «*Мій перший вірш написаний в окопі, / на тій сипкій од вибухів стіні, / коли згубило зорі в гороскопі / моє дитинство, вбите на війні. / Лилась пожежі вулканічна лава, / стояли в сивих кратерах сади. / І захлиналась наша переправа / шаленим шквалом полум'я й води. / Був білий світ не білий вже, а чорний. / Вогненна ніч присвічувала дню. / І той окопчик – / як підводний човен / у морі диму, жаху і вогню*» [49].

Для опису побуту військових поети часто використовують символи, що притаманні виняткова для армійського життя: бліндаж, окоп, сухпай тощо. Ці символи вплітаються в оповідь так органічно, що часом складається враження, що описувана картина перед очима просто наяву. Побіжно згаданий символ створює реалістичну картину і саме ця картина викликає такі сильні емоції при прочитанні віршів.

Органічність входження таких деталей у поетичний текст зумовлена тим, що вони є частиною реального бойового досвіду. Саме через малу, побутову конкретику поезія здатна глибоко передати психологічний стан героїв й створити відчуття присутності. Як слушно зауважує дослідниця сучасного воєнного дискурсу Інна Литвинова, «побутові елементи фронтової реальності виконують роль психологічних тригерів, що запускають механізм емоційної ідентифікації читача з ліричним героєм» [48]. Ці «малі деталі» – тісний бліндаж, запах сирої землі та диму, холодний окоп, потріскування пальника – створюють ефект присутності.

Читач ніби сам стає свідком подій, перебуває в умовах постійної небезпеки та обмеженого простору, відчуває емоційні й фізичні обмеження війни. Літературознавець Олександр Шевченко підкреслює, що «поетичний текст війни не лише передає зовнішні обставини, але й дозволяє відчути психологічну напругу, що виникає внаслідок взаємодії з цими обставинами» [75, с. 85]. Таке занурення у воєнний простір формує не лише чуттєву й візуальну вірогідність поетичного тексту, а й емоційну причетність. Малі деталі перетворюються на ключові носії сенсу: вони підкреслюють ритм фронтового життя, циклічність небезпеки, напруженість часу і вимушеної активності. Через них читач відчуває не лише фізичний стан героя, а і його внутрішню боротьбу, моральні вибори та стійкість перед обличчям загрози.

Водночас такі елементи роблять текст більш правдивим і живим, уникаючи узагальнень та абстрактності. Реальні побутові деталі стають мовними маркерами автентичності. Вони переносять читача у середовище, де кожен звук, запах чи рух набуває значущості, а війна постає не абстрактним поняттям, а щоденною й конкретною реальністю.

2.2. Символи міліарного простору та часу

Коли ми уявляємо мирне місто, перед очима постає впорядкований світ – міський парк, діти, що сміються, сонце, морозиво, легкість і простота

повсякденного життя. Ці образи працюють як символи стабільності, архетипи мирного існування, природного руху часу й безпеки. Діти у парку уособлюють майбутнє і безтурботність, дорослі поруч – опору, спільноту та нормальність. Усе це формує цілісний простір миру – простір, де життя розгортається у своєму природному, ненасильницькому руслі.

Та війна разом із першим вибухом перетворює цей простір на його протилежність. Люди зникають, дитячий сміх припиняється, морозиво та солодка вата – важливі символи мирного побуту – стають недосяжними. Ландшафт, який колись уособлював життєствердність, тепер нагадує про смерть й руйнування. Сам парк зникає фізично: замість зелені – обвуглені стовбури, замість сонця – дим і сірість, замість лавок – вирви. Це знищення не лише матеріальне: воно руйнує й внутрішні орієнтири людини, стирає межі між нормальністю та катастрофою.

Таке перетворення мирного середовища на воєнну зону має глибоко травматичний характер. Природний ландшафт, що був символом стабільності, у війні стає знаком хаосу й насильства. Воно впливає не лише на солдатів, які постійно перебувають у стані напруги, а й на цивільних, для яких ці зміни стають знаком втрати усього знайомого. Зруйнований парк – це не просто пошкоджена територія, це метафора втрати дитинства, майбутнього, дому.

Крім того, трансформація простору підкреслює зміну соціального й психологічного середовища. Місця, які раніше були центрами безпеки й радості, стають маркерами небезпеки та страху. Об’єкти повсякденного життя – гойдалки, лавки, дитячі майданчики – перетворюються на символи втрати й незворотності. Через такі символи поезія передає не тільки фізичні руйнування, а й моральне та емоційне виснаження людей. Війна гальмує нормальний ритм життя, роблячи повторення та циклічність страждання частиною щоденного існування.

У поетичному вимірі цей мотив трансформованого простору стає також способом осмислення колективної травми. Через опис зруйнованого міського середовища автори демонструють, що війна руйнує не лише інфраструктуру, а й

людську психологічну опору, знецінює минуле і ставить під сумнів майбутнє. Таким чином, простір постає багатошаровим символом, який передає одночасно емоційні, фізичні та соціальні наслідки війни, дозволяючи читачеві відчути масштаб втрат і змін, що зачіпають усі аспекти життя.

Міський простір, в який війна вдирається, не лише втрачає свою зовнішню цілісність, але й перетворюється на зону небезпеки, яка втрачає свою «людяну» сутність. Як зазначає літературознавець Олександр Герасименко, «війна знищує не тільки людей, а і їхнє оточення, перетворюючи мирний ландшафт на поле бойових дій, де кожен об'єкт, кожен елемент має свою функцію в контексті насильства» [15, с. 85]. Це дозволяє побачити в «сірих зонах», що виникають після бойових дій, не просто території, що залишилися після руйнувань, а й метафору моральної та емоційної пустки, яку залишає війна.

«*У місті було нас сто тисяч душ: / таких, що не зрушиш скільки не руш; / таких, що гнуться під кожен вітер, / білі – як крейда, чорні – як бітум, / тих, що зраджували, тих, що зазнали зрад; / тих, хто певен – гріхи його тягнуть в ад; / тих, хто спокутував і тих, хто не знав провини: / якщо рай і є – для них там відчинено; / тих, що сильно кохали і ледве-ледь; / тих, що сиділи тихо й не йшли вперед; / ті, що спраглі й голодні, і хто був ситий, / і ті, що тільки збиралися народитись*» [10, с. 44]. Вірш «Маріуполь», написаний військовим та поетом Павлом Вишебабою – це крик душі, реквієм за загиблими людьми та втраченим містом. За різними статистичними даними в Маріуполі загинуло близько ста тисяч людей. Такої кількості жертв, напевно не знало жодне місто в Україні. Маріуполь став символом втрати. Втрати людей, втрати наших міст та сіл, втрати дорогоцінного часу.

Автор не описує міські руїни, але, читаючи вірш, неможливо не уявити зруйновані будинки, згорілі дерева та перекопані вибухами вулиці й парки. Руїна – наслідок війни й один з головних її символів. У своєму вірші Павло Вишебаба використовує місто як символ переходу з мирного спокою до воєнного жаху. «*Маріуполь на березі моря лежить пластом, / Як знесилена*

риба, запаморочена веслом, / Що продовжує дихати кривдникам всім на зло», – це рядки з іншого вірша Павла Вишебаби – «Двірник». І знову автор подає образ міста як символ втрати, горя, війни. Місто порівнюється з рибою, що лежить на березі й не може повернутися в море: воно через війну не може повернутися до мирного життя та повернути всіх своїх загиблих мешканців.

«*Лінія фронту пройшла через місто... / Наче крізь серце, весь біль нанизавши. / Де б не поїхав - не збільшиться відстань: / лінія фронту у серці назавжди. / Лінія фронту, як кодове слово. / Лінія спротиву, дух непокори. / Дійсно, ніколи! Ніколи, щоб знову / землю не гризли зубами потвори*» [63]. Валентина Гришко, письменниця з Куп'янська, у своєму вірші немов переносить лінію фронту з вулиць свого міста у свідомість його мешканців. Тут лінія фронту – це символ війни як такої, символ боротьби та спротиву волелюбного народу: «*Лінія фронту, як кодове слово. Лінія спротиву, дух непокори*». З іншого боку, лінія фронту у вірші – символ пам'яті про загиблих у цій страшній війні, рана, що, мабуть, ніколи не загоїться. «*На мапі позначена сірим, / обпечена словом «АТО», / ти – шкура невбитого звіра, / якого не знає ніхто. / Порізана зморшками шанців / і хрещена шквальним вогнем, / себе втікачем і вигнанцем / ти бачиш у списках імен...*» [19]. Володимир Маслов у своєму творі описує «сіру зону» – територію, що знаходиться між позиціями противників, яку ніхто не контролює. Поняття «сіра зона» у вірші символізує сам предмет війни, оту «*шкуру невбитого звіра*», за яку, власне, воюють. Ще один приклад, коли описуючи територію, понівечену війною, автор подає її як символ війни, руйнації, смерті. А ще «сіра зона» – візуалізація туги за втраченими людьми та мирним життям, котра «*бреде як заблудле теля*».

«*Серед поля стою. Тут не сіють давно. / Тут ще вчора лежав мій товариш: / Між землею і небом упав у бою – / Стятий колос на попелі згарищ. / Він ще вчора казав те, що смерті нема, / Як нема бур'янів серед жита. / Він радів, що минула колюча зима. / Значить, можна і це пережити*» [51]. Наталія Ковалик передає у своєму вірші відчуття спустошеності від втрати товариша. Авторка ніби побіжно згадує поле, на якому «*не сіють давно*», але це насправді

дуже потужний символ, що увібрав у себе одразу декілька образів. Незасіяне поле – це і символ зупинки життя, і ознака порожнечі від втрат, і втрачена надія на продовження людства. Ліричний герой стоїть серед цього поля і відчувається відчай у його погляді. Немає товариша, не буде хліба, не буде людей. І причиною всьому – війна.

Символіка предметів повсякденності у воєнній поезії наділяється захисними або магічними властивостями, формуючи психологічний щит для читачів та героїв. Важливу роль відіграють ландшафтні символи. Зруйновані міста, спалені безплідні поля та села є знаковими маркерами не лише фізичних втрат, а й морального та духовного потрясіння, транслюючи внутрішній стан людини, яка переживає війну. Поле, яке «не сіють давно», стає метафорою втрати здатності зберігати і створювати, зупинки життя та надії. Війна заморожує нормальне існування: роботу, кохання, родину, майбутнє – і ця символічна зупинка відображає загальний стан суспільства та його психологічну травму. У поєднанні з магічною символікою побутових предметів та ландшафту, ці образи створюють багатошаровий символічний простір, де війна постає не лише зовнішньою реальністю, а й внутрішнім досвідом героїв, їхньою емоційною та духовною боротьбою.

Отже, символи ландшафту (поле, земля, небо, колос, бур’яни і т.д.) – це не просто візуальні маркери війни. Описуючи понівечене місто, зруйновану сільську хату чи незасіяне поле, ці образи доносять свої емоції, спричинені війною: біль, горе, спустошеність, постаючи своєрідними психологічними тригерами, які запускають емоційну реакцію в читача, допомагаючи йому відчути трагедію війни через конкретні деталі. Кожен з таких символів – зруйноване поле, порожнє місто – це не просто опис місця чи ситуації, а інтерпретація глибоких внутрішніх переживань: втрати, безнадії, болю і неможливості повернути назад.

На цьому прикладі видно, що сучасна поезія активно використовує символи для передачі культурного та психологічного досвіду війни. Ці предмети, як набувають цілющих, зазначалося або захисних властивостей,

формуючи своєрідний психологічний щит для читачів і героїв. На цьому фоні особливу роль відіграють і ландшафтні символи. Як підкреслює літературознавець Ірина Ярошенко, «ландшафт війни стає не тільки фоном для дії, а й носієм емоційного змісту, в якому відображаються не лише зовнішні зміни в природі, але й внутрішні переживання героїв» [80, с. 74]. Війна змінює не лише людей, а й саму природу, спотворюючи її гармонію, спалені села, зруйновані міста, безплідні поля виступають символами людських втрат і морального потрясіння. Через поетичне осмислення таких змін ландшафт стає активним учасником наративу, страх, втілюючи біль втрату та надію на відновлення. У поєднанні з символами повсякденних предметів, які набувають оберігальних або магічних функцій, це створює багатошаровий символічний простір, де війна і її наслідки осмислюються не лише як зовнішня реальність, а як глибоко колективний та особистий досвід, відбитий в емоціях та свідомості героїв.

Тепер можна перейти до кольорів вказаних у віршах. Кольори відіграють важливу роль у нашому житті. Кольорами ми звикли позначати поняття і явища, що нас оточують. Згадаймо лише класичне «Червоне – то любов, а чорне – то журба». Не стала винятком і сучасна міліарна поезія. Так Мирослав Манюк у вірші «Кольори війни» описує характерні для цього страшного явища барви: «*Бринить у повітрі* ***сіра*** *зима, / Життя грає* ***чорним*** *димом війни. / Над краєм і сонця зовсім нема, / Як літом не було і восени. / Солдата за обрій веде той шлях, / Який він обрав на свій риск і страх. / Вогонь в очах та подяка Богу, / За землю свою іде в дорогу*» [51]. Вірш починається з фрази «*сіра зима*», що символізує похмурість війни, відсутність позитивних емоцій, пригніченість, адже традиційна, нормальна зима – біла. Вже в наступному рядку ми читаємо: «*грає чорним димом війни*». І тут теж згаданий колір, що викликає сумні асоціації: згарище, темнота, смерть. В останній строфі автор повертається до того, з чого починав – до кольорів. І знову ми читаємо про ***сірий*** та ***чорний,*** бо «*інших кольорів зовсім нема*».

Проте на війні все ж є місце для інших кольорів. Зараз хочеться згадати про ***жовтий*** колір. Не тільки тому, що це один з кольорів нашого національного прапора, а ще й тому, що жовтий – це колір, що позначає своїх: «*Весь світ у ранах – я візьму цей* ***жовтий*** *скотч. / Я знаю тут у поміч лише* ***жовтий*** *скотч. / Так вабить декольте цієї дивної весни. / Ми всі пішли на Схід, бо хто, якщо не ми. / Як короп в ставі вигравало тіло зброї, / А він сказав візьми цей скотч. / Бери землі цієї берці й лісу тепле він лиш загоїть пончо. / Якщо ти наш, намотуй більше-більше скотчу*» [63]. Знову звертаємося до творчості Максима Кривцова, який у пісні «Жовтий скотч» автор пише про ту ознаку, яка відрізняє своїх від чужих. Скотч саме жовтого кольору намотують на амуніцію бійці ЗСУ. Якщо бачиш жовтий скотч – перед тобою свої: «*Якщо ти наш, намотуй більше-більше скотчу*». Автор алегорично наділяє жовтий скотч ще й лікувальними властивостями. Якщо маєш рани, допоможе жовтий скотч – «*він лиш загоїть*». Так, автор вірша, описуючи елемент екіпірування, надає йому магічних, цілющих властивостей, вселяючи віру в перемогу у війні.

Цікаво, що автор наділяє звичайний жовтий скотч лікувальними властивостями: «він лиш загоїть». Цей образ можна розглядати як символічний маркер культурного та психологічного захисту, коли предмети повсякденного вжитку набувають особливих цілющих або оберігальних властивостей у травматичного досвіду та контексті війни. Така трансформація звичного предмета у символ захисту та лікування дозволяє поету передати внутрішню потребу людини підтримати власну стійкість та відновити контроль над ситуацією. Як зазначає дослідниця культурної антропології Джейн Каплан, подібні символи «стимулюють психологічний захист та формують надію навіть у складних і небезпечних умовах» [81, с. 198]. У поетичному вимірі такі образи слугують інструментом метафоричного зцілення, підкреслюючи роль важливих, але дрібних дій та предметів у процесі відновлення морального та емоційного балансу під час війни. Через це навіть простий об’єкт повсякденності набуває багатопланового значення, стає символом внутрішньої сили, надії та здатності протистояти зовнішній загрозі.

Як не згадати ще один колір, коли йдеться про війну – про ***червоний***. Колір крові, що пролита бійцями, колір, що символізує рани та страждання. «***Червоні*** *маки – спогади війни. /* ***Кривавий*** *– колір зараженого серця. / Розквітнуть в полі стомлені сини, / І знов душа журбою обізветься*» [64]. У вірші «Червоні маки» Олени Проніної порушується одна з найтрагічніших і водночас найболючіших тем сучасної української поезії – тема втрати та вшанування загиблих захисників. Червоні маки в українській культурній традиції вже давно асоціюються з кров'ю полеглих воїнів, однак поетеса наділяє цей образ особливою емоційною наповненістю. Вона називає колір маків «кривавим», пояснюючи, що це «колір зараженого серця», – серця матері, Батьківщини, громади, які переживають непоправну втрату.

У сучасному українському культурному дискурсі червоний мак також став одним із ключових знаків пам'яті про загиблих у війні, набуваючи функції *«мнемонічного маркера колективного болю»* [16, с. 256]. Таке трактування цілком узгоджується зі способом, у який Проніна вибудовує свою поетичну метафорику: червоний колір не лише позначає пролиту кров, а й репрезентує внутрішній, глибоко особистісний біль.

Отже, у вірші «Червоні маки» авторка формує образ, у якому поєднується національна символіка, особистісна трагедія та загальнолюдська тема втрати. Через метафору кривавого кольору Проніна акцентує на емоційній стороні війни, нагадуючи, що за кожним загиблим стоїть чиєсь «зранене серце».

Час – неоціненний та невідновлюваний ресурс. Коли людина протягом тривалого часу перебуває в нелюдських умовах війни, вона, можна сказати, не живе, а існує, адже нормальне життя у звичних умовах неможливе. До того ж у воєнних реаліях часові рамки стираються, і людина втрачає відчуття часу, проте вона не перестає мріяти та планувати, очікуючи на закінчення війни. І тоді кожен уявляє щось, що символізує для нього мирне життя: квітучий садок, зустріч з рідними, поїздку до моря тощо.

«*Ще трохи, трохи – / й зацвітуть морелі, / і облетять, як сон кореневищ. / Війна малює кров'ю акварелі. / Її палітра – / попіл пожарищ. / Її пейзаж – /*

руйновище кварталів» [40]. У творі Ліни Костенко виразно проступає мотив надії на швидке завершення війни та на відродження мирного життя. Рядок «Ще трохи, трохи – й зацвітуть морелі» слугує не лише поетичним образом весняного оновлення, а й символом близькості очікуваної перемоги. Протиставляючи майбутнє цвітіння «попелу пожарищ» та «руйновищу кварталів», поетеса підкреслює стійкість українського народу, який навіть після найтяжчих випробувань здатен до відновлення.

Особливо вагомим у цьому вірші виступає повторюване «трохи, трохи», яке набуває значення домінантного символу часу. Воно позначає досвід очікування, притаманний людям у період війни: очікування тиші, повернення рідних, відродження зруйнованих домівок і повернення до нормальності. Літературознавці зауважують, що *«у поезії Костенко категорія часу нерозривно пов'язана з надією, яка функціонує як внутрішня вісь смислового напруження тексту»* [61, с. 256]. Тому вірш вибудовується навколо очікування наближеного майбутнього, у якому Україна переможе, а знищені міста знову оживуть.

Тема очікування кращих часів проходить червоною ниткою і через поезію Павла Коробчука. У його творах також декодуємо стан напруженого передчуття, коли людина балансує між сьогоденною реальністю війни та уявленнями про мирне завтра. Як зазначає літературознавець Д. Радишевський, «поезія Коробчука вирізняється особливою емоційною динамікою очікування, яке стає формою опору і способом зберегти внутрішній ресурс» [65, с. 304]. Таким чином, обидва автори – і Ліна Костенко, і Павло Коробчук – у своїх творах репрезентують час як психологічну категорію, невіддільну від надії, віри та людського прагнення до миру: «***коли буде весна і прийде тепло /*** *хочу дарувати тобі букети / але спершу* ***нехай наша ппо / зіб'є усі ворожі ракети****… / …****коли буде літо і тиша у двориках /*** *хочу гладити тебе на світанку / але спершу нехай кінчені орки / згорять у своїх довбаних танках…*» [66]. Так само автор живе очікуванням закінчення війни, мріє про щасливе життя: «***коли буде весна і прийде тепло***», «***коли буде літо і тиша у двориках***», але це буде не тепер, бо триває війна і спочатку «***нехай наша ппо зіб'є усі ворожі ракети***» [66]. Та наш

незламний український народ продовжує жити навіть під час війни. Жити, чекаючи на мирне небо і всіма силами наближаючи його. Ще одним символом світлого майбутнього є рядок «*чекаємо виходу з укриття*». В цих чотирьох словах – відразу вся похмура картина сьогодення: всі в укритті, бо нагорі небезпечно, проте надія не згасає і ми чекаємо на вихід назовні. А ми обов'язково вийдемо!

У вірші Юлії Клочко головним часовим символом є слово «**знову**», яке відображає циклічність життя українців в умовах війни. Авторка майстерно передає ритм постійного очікування загрози: прильоти, сирени, вибухи – короткий перепочинок. Такий повторюваний сценарій став реальністю для всієї країни після початку повномасштабного вторгнення, від чого життєвий ритм людей набуває циклічності, а тривога і страх стають частиною повсякденності. Вірш сам по собі відтворює цю циклічність. Він починається й закінчується одними й тими ж словами, що підкреслює психологічне виснаження населення і неминучість повторення подій. Як зазначає Клочко у рядках: «***Вибух... Приліт...***». «***Вибух... Приліт... Знову*** *зламані долі… / Смерть подивилась у стомлені очі… / Небо вечірнє змінило свій колір, / Бризками крові сіяє пророче. / Тиша... Птахи розлетілись в тривозі… / Збігли собаки в страху від удару… / …Виє сирена... Шахеди у місті /* ***Знову*** *лякають виттям до нестями. / Місяць на небі в яскравім намисті / Ніжно Венеру цілує вустами… / …****Вибух... Приліт...*** *Це так сталось миттєво… /* ***Знов*** *моє місто здригнулось від горя...*» [23], повторення слів «приліт» і «вибух» символізує невпинний цикл насильства та руйнування, що визначає теперішнє життя українців.

Такий часовий символ перекликається з іншими елементами мілітарної поезії, де повторюваність ритуалізація дій, подій або зображення фронтового побуту слугують художнім засобом передачі психологічного стану людей під час війни. Циклічність підкреслює не лише матеріальні та фізичні втрати, а й моральне навантаження, яке супроводжує кожну хвилину воєнного життя. Таким чином, поезія Клочко поєднує документальність і художнє осмислення, утворюючи своєрідний ліричний щоденник покоління, що переживає

безперервну загрозу і водночас зберігає емоційне відлуння особистого та колективного досвіду війни.

Війна відбирає час, вириває людей зі звичного середовища та умов життя. Але змінюються люди, змінюється суспільство, змінюються і самі воїни. І от, повертаючись додому з війни, вони потрапляють у зовсім незнайоме, часом навіть чуже їм суспільство. Саме про це вірш Павла Вишебаби «Улісс»: «*Край зими, і весна, і літо, і осінь, / знов зима, що насилу мене впізнає. / Обернися, чиє це життя пронеслося? / Моє. / Код під'їзду хитріший за коди Да Вінчі, / поміняли замки та згасили маяк. / І чия наречена цілується з іншим? / Моя… / …Хто в поході поліг, хто побіг від походу. / Підіймаю цю чарку за стертий погон, / за поразку свою й перемогу народу / мого*» [10, с. 58]. У П. Вишебаби мотив повернення набуває сучасного звучання: воїн, який повертається з війни, потрапляє у суспільство, яке, хоч і залишається його домом, водночас стає для нього незнайомим або навіть чужим. Психологи описують це явище як *«дисонанс повернення»* [18, с. 296], коли фронтовий досвід формує інший спосіб сприйняття реальності, ніж той, що існує в цивільному середовищі серед мирного населення.

У поезії П. Вишебаби внутрішній світ героя побудований на відчутті розриву між тим, ким він був до війни, і тим, ким він став після неї. Втрачаючи звичні координати сприйняття, герой усвідомлює, що навіть дім не завжди може повернути людині попереднє життя. Саме тому образ сучасного «Улісса» підкреслює трагічну парадоксальність воєнного досвіду: прагнення повернення залишається, але повернутися у минуле, по суті, неможливо. Поет порушує важливу суспільну проблему – адаптацію ветеранів та взаєморозуміння між тилом і фронтом. Його поезія показує, що війна – це не лише фронт, а й повернення додому, у простір, який уже не є ані повністю «рідним», ані цілком «зрозумілим».

Подібну тему збереження внутрішньої цілісності та відображення психологічного й морального досвіду війни порушує Юлія Клочко, яка у своїх

віршах передає переживання солдатів і цивільних, важливість духовної підтримки і трагедію втрат.

Українська поетеса Ліна Костенко, своєю чергою, через поетичні образи історичної пам'яті та героїзму поєднує минулі національно-визвольні змагання з сьогоднішніми воєнними реаліями, демонструючи ментальний зв'язок поколінь та формування національної свідомості через переживання трагізму війни. Так, сучасна українська мілітарна поезія поєднує психологічну правду фронту та тилу, індивідуальний та колективний досвід, а також служить засобом соціокультурної консолідації й національного самозбереження.

2.3. Мілітарні символи-дієслова в розкритті внутрішнього універсуму ліричного героя

Одним із ключових чинників, що формує характер людини та визначає її якості, є конкретні дії та вчинки. Саме через них найбільш повно розкривається сутність особистості. Поведінка засвідчує як найкращі риси – мужність, стійкість, здатність до самопожертви, – так і найгірші – слабкість, страх, зневіру. У вчинках також проявляється емоційний стан людини: напруження, рішучість, паніка, відчай або, навпаки, внутрішній і зосередженість спокій, що часто є результатом глибокої моральної зрілості та внутрішньої роботи.

У поетичних текстах дії передаються через дієслова, які стають своєрідними маркерами морального та психологічного стану героїв. Вони не лише описують реальні події, а й символізують внутрішні процеси: опір, боротьбу, страх або духовне піднесення. Через такі мовні засоби поети створюють багатовимірні образи людей у війні – як військових, так і цивільних, – показують, що моральна сила і героїзм проявляються не лише на полі бою, а й у готовності допомогти ближньому, щоденних вчинках та захищати спільноту.

Особливо важливо, що ці вчинки стають основою для формування символів у мілітарній поезії. Наприклад, образ побратима, який завжди поруч і готовий підтримати в найкритичніші моменти, транслює ідеї вірності,

колективної відповідальності та братерства. Цивільні герої та волонтери стають символами людяності, солідарності та патріотизму, демонструючи, що внесок кожного є важливим для збереження морального й соціального фундаменту суспільства під час війни.

У поетичних текстах, так само як у живій мові, найважливішими мовними маркерами дії виступають дієслова. Саме вони дозволяють передати найтонші відтінки переживань, динаміку внутрішніх змін і психологічний рух ліричного героя. Так, дія в поезії – це не лише опис активності, а й спосіб висвітлення внутрішнього світу особистості, її моральної позиції та психологічної трансформації. Дієслова в поезії нерідко виходять за межі граматичної функції: вони перетворюються на символи внутрішніх процесів – боротьби, спротиву, пригнічення, духовного зростання чи падіння.

У цьому розділі ми проаналізуємо дієслова, які виступають символами внутрішнього стану героїв і знову повернемося до сучасної української воєнної поезії. Особливу увагу зосередимо на тому, як через рух, дію та динаміку герої розкривають свій емоційний досвід, переживання війни та власний шлях порятунку. «*…А вибух був – як жовта хризантема, / що на пів неба раптом* ***розцвіла****. / **Струснуло** стіни і **двигтіло** довго ще. / Сирени **вили**, блискало на склі.? / **То що – тікати? Бігти в бомбосховище?** / А не діждав би фюрер у кремлі!...*» [66]. У цьому вірші Ліни Костенко ми виділяємо слово «**розцвіла**», яке символізує раптовий і яскравий вибух, що породжує страх. Далі авторка використовує слова, що уособлюють власне війну: «**струснуло**», «**двигтіло**», «**вили**». І це означає страх, тому ліричний герой думає про втечу: «***То що – тікати? Бігти в бомбосховище?***». Тут слово «**тікати**» – символ страху та паніки. Однак подальші роздуми героя приводять його до протилежного висновку.

Подібний внутрішній стан ліричного героя можна й помітити у поезії «Я не втомився» Карини Гусельникової. У цьому творі наскрізною є ідея віри в життя, яка вибудовується на протиставленні втоми та незламності, розпачу й волі до дії. Ліричний герой, звертаючись до себе та до читача, проголошує

твердий намір виборювати право жити на своїй землі, зберегти суб'єктність і гідність навіть у найскладніших умовах війни. «*Я не втомився захищати Батьківщину, / я не втомився, це моя земля, / я народився тут і* ***буду жити****, / я – українець, тут мої поля… / …Я не втомився, навпаки є сила, /* ***і зброю я ніколи не складу.*** */ Я – українець, значить я – людина, /* ***буду боротись*** *так як і завжди…/…****Буду боротись*** *ради перемоги / і ради того, щоб мої сини / любили / неньку без жалю і втоми, / знали, що перемога – то є ми*» [23].

Рядок «**буду жити**» виконує роль центрального сенсу поезії. У ньому зосереджено не лише фізичне прагнення вижити, а й духовне підтвердження того, що герой залишається прив'язаним до своєї землі, культури й народу. Фраза насправді набуває символічного змісту, бо це опис непохитного наміру залишитися герою на Батьківщині, попри всі випробування.

Далі авторка показує внутрішню позицію героя через заперечення можливості відступу. Героїчне словосполучення «**зброї не складу**» звучить як відмова від страху чи втоми. Через це дієслово виявляється психологічна налаштованість героя: боротьба не є для нього ідеєю, вона – повсякденний вибір, який він готовий робити знову і знову заради власної держави.

Також є повторюване дієслово «**буду боротись**», що надає твору відкритого й закличного характеру. Це не лише особиста ідея ліричного героя, а й певна форма звернення до інших – своєрідна презентація мужності. У цьому вислові сконцентровано волю, рішучість і готовність діяти заради захисту України. Таким чином, дієслова у поезії К. Гусельникової виконують не лише граматичну функцію, а й виступають символічними маркерами внутрішньої стійкості, емоційної мобілізованості та духовної непохитності героя. Настрій вірша рішучий в готовності до боротьби, ліричний герой проявляє волю до перемоги, не допускає жодної думки про відступ від своїх принципів, про що говорять названі символи-дієслова.

У поезії Дмитра Лазуткіна бачимо яскраво виражений внутрішній стан бійців, які виходять з оточення. «*І крок за кроком і слідом по сліду / лунало в повітрі – я ще повернуся /* ***я ще сюди неодмінно приїду / я ще помщуся…***»

[46]. Вони просуваються до своїх ідей із чіткою метою: «**я ще сюди неодмінно приїду, я ще помщуся**». Центральним символом їхньої рішучості виступає дієслово **«помщуся»**, яке в сюжеті вірша набуває глибокого емоційного та психологічного навантаження. Це не просто обіцянка відплати ворогам – це вираження справжньої волі до продовження боротьби за незалежність, спрямованої на відновлення справедливості та звільнення рідної землі.

Наступне дієслово **«помщуся»** стає ядром смислового поля твору, адже саме заради можливості виконати цю дію герої роблять неможливе, вириваючись із пастки. Героїв підтримує думка про майбутню атаку, яка дасть шанс реалізувати свій задум. Таким чином, помста постає не як руйнівна емоція, а як метафора справедливого опору, як синтез болю, втрати та непохитності.

Однак здійснити задумане можна лише за умови, що вони залишаться живими. Саме тому наступним ключовим дієсловом є **«дожити»**: «*від міномети худоба глохне / і те що висне – стає баластом… / за кілька тижнів усе підсохне / а потім буде наш контрнаступ / **дожити** б до жита / все інше – бонус / повторює він – / **дожити** б до жита / хтось ніби м'яч – / набиває глобус: / **дожити / дожити дожити дожити**…*» [46]. Дієслово несе в собі емоційну надію й прагнення до перемоги. Повторюваність цього слова акцентує психологічний стан героїв: їхній внутрішній діалог наповнений бажанням вижити заради більшої мети – помститися і перемогти. Таким чином, дієслово **«дожити»** символізує не пасивне очікування, а активну волю до життя, що стає передумовою продовження боротьби.

У ширшому контексті сучасної української поезії, як і в класичній поезії, дієслово насправді формує особливу та емоційну атмосферу тексту і по-справжньому відображає внутрішні переживання ліричних героїв, адже «дієслово як частина мови найтісніше пов'язане з категорією дії, процесу та стану», – висловив у своїй науковій роботі Михайло Кочерган [41, с. 234], воно не просто позначає дію, а стає показниками психологічних і емоційних станів:

- **«тікати», «тремтіти»** – ці дієслова мовно оформлюють страх, паніку та глибоке відчуття загрози;
- **«стояти», «боротися», «мститися», «жити»** – ці дієслова відтворюють рішучість, цілеспрямованість, готовність ліричних героїв до спротиву;
- **«вижити», «чекати»** – ці ж дієслова передають надію ліричних героїв та їхню глибоку внутрішню віру в майбутнє.

Так, дієслова у воєнній лірриці виконують функцію емоційних та психологічних маркерів, забезпечуючи динаміку тексту та формуючи його смислові акценти. Їхня семантика стає ключем до розуміння ліричного героя, його внутрішнього стану та емоційної реакції на події війни.

Під час війни українське суспільство одразу розділилося на певні категорії: хтось пішов воювати, хтось волонтерить, а інші підтримують армію, залишаючись цивільними. Як зазначає літературознавець Л. Гнатенко, «сучасна українська поезія воєнного часу відображає не лише фронтові події, а й складну соціокультурну тканину, в якій цивільні й воїни стають рівноцінними героями» [17, с. 32]. Внесок кожного українця у спільну справу різний, адже кожен віддає всі сили задля перемоги.

Сучасні поети на щастя не могли залишитися осторонь цих реалій, створюючи узагальнені образи людей що мають так чи інакше відношення до війни. Волонтерство, яке особливо активно розвивається під час війни, стало своєрідним символом громадянської солідарності. Дослідниця Г. Коваль підкреслює: «Волонтер у сучасній українській літературі постає як носій моральної стійкості, особистісної відданості та національної відповідальності» [36, с. 88]. Від консервів та маскувальних сіток до дронів і пікапів – усе це волонтери доставляють на фронт. Їхня праця, буденна й невидима, стає основою підтримки війська. Тому образ Волонтера став одним із центральних у сучасній воєнній поезії.

Яскраво роль цивільних героїв у сучасній мілітарній поезії відображена у вірші Н. Красоткіної «Я волонтер, роблю усе, що вмію», де авторка через прості та глибокі образи передає героїзм волонтерської діяльності. Поетичний текст

показує, що внесок кожного є неповторним і важливим, а щоденні дії – це не лише праця, а символ підтримки, солідарності та людяності. Через образи рук, кошиків і щирої турботи Н. Красоткіна демонструє, як навіть найдрібніші зусилля стають способом відновлення моральної рівноваги, соціальних зв'язків та віри в майбутнє. У рядках: «*Сьогодні в Україні важко жити, / Іде війна, руйнує нам міста. / І як нам бути, що його робити. / Задачка нелегка і непроста…/…Тож треба хоч на мить відволіктися, / Зайняти руки, в світ нести тепло… / Так почали і кошички плестися, / Щоб трохи легше на душі було. / Плетеш і думаєш, що хтось зрадіє, / Як візьме в руки, бо любов в нім є! / Робота й думка позитивно діє / І серце заспокоює моє…*» [43] передається цінності взаємопідтримки, внутрішнє відчуття надії та психологічного відновлення, які стають частиною цивільного фронту. Волонтерська діяльність постає тут як форма героїзму, що не потребує зброї, але здатна врятувати життя, зберегти моральну стійкість і людяність у суспільстві.

Символічне значення таких дій у поезії виходить далеко за межі конкретного епізоду допомоги. Вони трансформуються в культурний і духовний код, який засвідчує здатність нації підтримувати слабших, протистояти насильству і долати хаос війни. Кожен акт допомоги, чи то плетіння кошиків, чи психологічна підтримка, приготування харчів або організація навчальних і відображає ідею патріотизму, культурних ініціатив, солідарності та духовного фронту, який йде паралельно з бойовими діями на передовій. У поетичному тексті такі вчинки набувають особливої художньої сили, стаючи символом людської стійкості, гідності та здатності до самопожертви, нагадуючи, що справжній героїзм проявляється не лише в умовах війни на полі бою, а й у щоденній підтримці та турботі про ближніх, у здатності зберегти людяність навіть у найскладніших обставинах.

Ще одним важливим поняттям у сучасній мілітарній поезії є образ побратима яскраво втілений у вірші «Побратим». Побратим – це не просто товариш по службі, а символ підтримки, близькості та безумовної відданості. Він завжди поруч у критичні моменти, витягти з небезпеки, готовий прикрити

та поділитися ризиком, навіть якщо це означає поставити власне життя на карту. У цьому образі концентруються найвищі моральні цінності війни – вірність, мужність, братерство та духовна солідарність.

Літературознавець О. Мельник підкреслює: «образ побратима у воєнній поезії постає символом вірності, мужності та духовного братства, яке об'єднує людей у критичних обставинах» [52, с. 54]. У поетичному контексті цей символ набуває багатовимірного значення. Він одночасно показує психологічну підтримку, реальний фронтовий досвід, а також моральну і духовну опору, яка дозволяє воїнам зберегти внутрішню силу і людяність навіть у найекстремальніших обставинах.

Через образ побратима поети транслюють ідею колективної солідарності та відповідальності, показуючи, що виживання та перемога залежать не лише від хоробрості, а й від готовності розділяти тягар небезпеки, бути поруч один з одним і підтримувати ближнього у всіх складних ситуаціях. У сучасному українському контексті цей символ стає своєрідним моральним орієнтиром, нагадуванням про цінність взаємопідтримки, дружби та єдності у боротьбі за незалежність та свободу.

Побратими – це не лише військові товариші, а й спільнота, соціум, своєрідна сім'я, де кожен підтримує іншого. Саме через такі стосунки формується справжнє воєнне братство, яке стає основою виживання і моральної стійкості. І саме їм присвячений наступний вірш, що відображає цю глибоку людську солідарність і готовність до самопожертви: «*...Ми не були знайомі з тобою, / І не я, ти зумів стать героєм! / Хоч ходили стежками одними, / Я не знала тебе, побратиме. / Не була я тоді на Майдані, / (І для мене нема виправдання!), / Під лавинами куль нищівними / Ти за мене стояв, побратиме!.../...Що полинули сотнею в небо… / І тепер я стою замість тебе!.. / Проти зла і брехні, проти касти, / Проти влади, що здатна лиш красти, / За свободу, за щастя, за рівність, / За добро, за шляхетність, за гідність!.. / Хай мій голос до тебе долине: / "Я не зраджу тебе, ПОБРАТИМЕ!"*» [35].

Не можемо оминути увагою Цивільних, які у різний спосіб, щодня підтримують військо на шляху до перемоги їхньої спільної країни. Це люди, котрі своїми фінансовими внесками допомагають забезпечити армію необхідними ресурсами, хто приносить продукти, засоби гігієни, одяг, медикаменти, а хтось вкладає час і талант у плетення маскувальних сіток чи виготовлення інших необхідних речей для фронту.

Цивільні герої рідко потрапляють на перші шпальти новин, і їхня праця часто залишається непомітною для широкого загалу. Проте завдяки таким невидимим зусиллям фронт може ефективно виконувати завдання, а країна – зберігати стійкість у часи війни. Волонтери, активісти та прості громадяни створюють центри допомоги, об’єднуються у різноманітні спільноти, організовують навчання й психологічну підтримку, надають гуманітарну допомогу тим, хто втратив дім або опинився у скруті. Їхня діяльність охоплює широкий спектр: від забезпечення базових потреб до організації освітніх, культурних і медичних ініціатив, які підтримують моральний стан суспільства, відновлюють соціальні зв’язки та сприяють збереженню національної єдності у кризових умовах.

Кожен такий вчинок – це не лише допомога конкретній людині або групі, а прояв глибокого патріотизму, солідарності та людяності. Вони формують непомітний, але міцний соціальний фундамент, який підтримує суспільство в екстремальних умовах війни, створюючи мережу взаємопідтримки, що допомагає подолати втому, страх та психологічні травми. У поетичному та художньому вимірі діяльність цивільних набуває символічного значення: через образи сусідів, волонтерів, друзів та рідних автори передають ідею самопожертви, єдності та надії, демонструючи, що боротьба за життя і свободу не обмежується фронтом, а триває у повсякденних діях.

Ці дії відображають здатність до співчуття, моральну стійкість та солідарності, які стають важливими елементами колективного досвіду війни. Цивільні герої постають як учасники оборони країни, а їхня діяльність перетворюється на символічний фронт, де проявляється відповідальність,

мужність і здатність захищати цінності суспільства. У поетичних текстах і художніх відтвореннях війни такі герої символізують людяність, життєву силу та здатність протистояти насильству, а також надають психологічну й моральну опору тим, хто перебуває безпосередньо у зоні бойових дій.

Цивільні вчинки – це також форма духовного і культурного спротиву. Кожна ініціатива, кожна допомога демонструє, що патріотизм проявляється не лише у зброї, а й у збереженні соціальної згуртованості, людяності та цінностей, які об’єднують націю. Через художнє відтворення таких сюжетів сучасна мілітарна поезія документує унікальний досвід війни, формує уявлення про моральний вибір та показує, що героїзм може виявлятися у щоденних вчинках, що підтримують життя, надію та духовну силу суспільства.

Саме таких людей оспівує у своїх творах сучасна поетеса Оксана Весна. У її віршах Цивільні постають не просто як помічники армії, а як герої власного фронту – тихого, щоденного, але не менш важливого. Через її поетичні образи передається відданість, самовідданість та готовність допомогти іншим, навіть коли це вимагає особистих зусиль, часу або ризику. Вона показує, що справжній героїзм проявляється не лише на полі бою, а й у кожній дії, спрямованій на підтримку тих, хто бореться за країну: «*Війна мене навчила: ми – родина, / І кожен небайдужий волонтер / Для мене більше не цілком чужа людина, / Ми – України діти всі тепер. / Я вдячна всім, що Доля нас з'єднала / У дуже різнопланову сім'ю, / Від вас в ці місяці я силу брала, / Тож вдячність і любов прийміть мою…/…Ходімо далі, маєм ще роботу, / Ще справ багато – розуму й рукам, / За відданість, за щирість і турботу / Про Україну – дякую всім вам*» [8]. Через її поетичні образи передається відданість, самовідданість та готовність допомогти іншим, навіть коли це вимагає особистих зусиль, часу або ризику. Вона показує, що справжній героїзм проявляється не лише на полі бою, а й у кожній дії, спрямованій на підтримку тих, хто бореться за країну.

Ще одним важливим персонажем, який часто зустрічається у сучасній поезії воєнного часу, є саме Ворог. Він постає не лише як реальна загроза для оточення, а і як символ причини війни, невіддільна частина конфлікту, що

визначає драматичний контраст між добром і злом, захисниками й тими, хто прагне руйнування. В образі Ворога поети зосереджуються на страху, небезпеці та викликах, які постають перед суспільством, одночасно підкреслюючи цінність солідарності, мужності та готовності до самопожертви серед тих, хто бореться за власну землю.

Вже згадувана в цьому розділі поетеса Надія Красоткіна у вірші «Здолаємо ми ворога й все зло» відтворює не лише зовнішню загрозу, а й внутрішню боротьбу людини та суспільства проти несправедливості, лукавства і насильства. В її поетичному світі Ворог стає тим контрастним персонажем, завдяки якому проявляються справжні якості героїв: відвага, стійкість, готовність до взаємопідтримки та боротьби за спільне благо. «*…Війна страшна і ненависть палає… / Та це, непевно, гірше, ніж війна: / Розбій, грабіж, що спину вже не має… / Хоч для Росії це не новизна. / Вони віками ґвалт такий творили, / Дітей вбивали, нищили поля… / І після них завжди росли могили… / Та як тримає й досі їх Земля? / Це нелюди прокляті, терористи, / Ґвалтівники, злодії й брехуни… / Це ненависні орки і рашисти… / Горітимуть у пеклі всі вони…*» [42].

Так, негативний образ Ворога у сучасній українській поезії існує не лише як прямий антагоніст, а і як художній засіб, що дозволяє підкреслити цінність героїзму, патріотизму та моральної сили людей, які протистоять війні з Ворогом. Ворог руйнує, вбиває, ґвалтує, нищить, спалює все живе; він сильний, страшний і небезпечний. Проте його дії не стають на заваді українцям, які, попри труднощі та страх, продовжують боротися та підтримувати одне одного.

Образ Ворога викликає у людей загострені, сильні емоції: ненависть, лють, прагнення його знищити. Саме тому в сучасній українській мілітарній поезії все частіше використовується емоційно забарвлена ненормативна лексика. Вона виконує не лише експресивну, а й комунікативну функції. Як зазначає лінгвістка Оксана Біла, «*ненормативна лексика у воєнному дискурсі не є ознакою мовної деградації – вона постає інструментом максимально точного вираження афектних станів та межових переживань*». Дослідниця підкреслює, що у

воєнний час лайка стає «*механізмом маркування свого й чужого, способом окреслити межу між загрозою та спільнотою, яка захищається*» [6, с. 14–27]. Ненормативна лексика виступає не як ознака мовної деградації, а як ефективний засіб передачі межових переживань людини під тиском насильства та максимально точних афектних станів. Лайка стає своєрідним маркером межі між спільнотою, що захищається, і загрозою, дозволяючи передати внутрішній стан героя та гостроту конфлікту, а також підкреслити моральний вибір в екстремальних обставинах і психологічну напруженість.

Психолінгвіст Галина Яремчук наголошує, що у стані екстремального стресу «*мовна поведінка зазнає радикальної емоціоналізації, і обсценна лексика виконує роль клапана, який дозволяє людині залишатися функціонально стійкою*» [79, с. 128–139]. Звідси походить її природна поява у художніх текстах про війну, де важливо передати не лише події, а й афективний стан суб’єкта.

Літературознавиця Ірина Старовойт у своїх дослідженнях воєнної поезії підкреслює, що «*мова війни є мовою підвищеної правдивості, оголеної емоції, яка не терпить штучної делікатності*». Тому використання ненормативних висловів у поезії стає способом «*відтворення реального голосу людини, яка опинилася у смертельній небезпеці*» [69, с. 224]. Мілітарна лексика в художніх текстах відрізняється емоційністю та правдивістю, вона не терпить умовностей чи надмірної делікатності. Використання ненормативних висловів стає засобом відтворення реального голосу людини, що опинилася у смертельній небезпеці, дозволяючи передати напружений психологічний стан, переживання та моральні дилеми ліричних героїв у складних воєнних обставинах.

У поетичному осмисленні війни така лексика стає не лише засобом вираження емоцій, а й художнім інструментом, що передає збій моральних і соціальних норм, який відбувається з людиною під тиском насильства та екстремальних обставин. У випадку з образом ворога така мова не лише передає глибину агресії та ненависті, а й символізує деформацію реальності, у якій перебуває поетичний герой.

Такі художні прийоми можна простежити, наприклад, у вірші Сашка Ротовського, де через гостру та відверту мову автор передає весь спектр людських емоцій у протистоянні Ворогу: «*Й@бана русня! Г@ндони-під@р@си! / Щоб ти подохла уся! І, бажано, відразу! / Подохніть, суки, «братики» @бані / Від Владивостока до Кубані / Від Мурманська до самої Анапи / Хочу, щоб подохли всі кацапи!!!*».

Образ-символ **Ворога**, навпаки, втілює негативну енергію та агресію, стає центром зла, що загрожує життю та безпеці інших людей. Він викликає різні емоційні реакції у читачів – від страху і сильної огиди до гніву, ненависті та прагнення знищити Ворога, підкреслюючи контраст між добром і злом, між тими, хто захищає, і тими, хто руйнує. Саме через цей конфлікт проявляються справжні якості героїв і цінність солідарності, мужності та людяності.

Таким чином, яскраві поетичні символи в образах-символах **Волонтера, Побратима, Цивільного** та **Ворога** не лише відтворюють реалії сучасної війни, а й формують уявлення про моральні та духовні орієнтири українського народу, показуючи, що героїзм може проявлятися у різних формах – від активної участі на фронті до щоденної підтримки тих, хто бореться за країну.

Тепер варто перейти до наступних образів у сучасній українській літературі. Історія співіснування людини й тварини залишається важливою не лише у біологічному, а й у літературному вимірі. Українська літературознавиця Тамара Гундорова наголошує, що образи природи й живого світу в українській культурі мають «потужний символічний потенціал, через який виявляється емоційний і світоглядний досвід людини» [22, с. 328]. Тварини у художніх текстах не лише виконують функцію деталей пейзажу та опису – вони також є елементами культурної оптики, що віддзеркалює стан суспільства.

Під час війни ця оптика радикально змінюється. Віра Агеєва вказує, що воєнна література «завжди активізує периферійні образи, виводячи на передній план те, що в мирний час лишається непомітним» [2, с. 280]. Саме тому у мілітарній поезії посилюється присутність тваринних і природних мотивів – як маркерів зміненого середовища та нестандартного погляду на реальність.

На територіях бойових дій людина опиняється в просторі, де природне та соціальне взаємодіють у непрогнозованих комбінаціях. Війна порушує усталені змінює маршрути пересування тварин, екосистеми, руйнує їхні звичні середовища і примушує людей контактувати з фауною, з якою в мирний час вони насправді практично не перетинаються. Військові, волонтери, цивільні у прифронтових зонах зазвичай спостерігають поведінку диких звірів і птахів і змушені співіснувати з ними у спільному небезпечному просторі: окопах, покинутих селах, зруйнованих лісосмугах, на дорогах, де тварини шукають їжу або притулок.

Не дивно, що цей досвід знаходить відображення у сучасній мілітарній поезії. У художньому слові війна відкриває не лише психологічний та соціальний виміри. Образи тварин і птахів стають символами вразливості, маркерами середовища війни, хаосу або, навпаки, – життєстійкості. Тваринні мотиви дозволяють поетам говорити про приручені́сть і свободу, страх і надію, людське й нелюдське. Вони допомагають інакше висвітлити травматичний та емоційний досвід, надати йому метафоричної глибини або ж, навпаки, дуже конкретної, навіть документальної матеріальності.

У цьому контексті символіка тварини в мілітарній поезії набуває особливої ваги. Як зазначає Ірина Старовойт, «війна повертає людину в стан загостреного, майже первісного сприйняття світу, де кожен звук і кожен рух живого стає повідомленням, знаком, попередженням» [71]. Саме тому образи тварин у поезії, написаній на війні, часто мають документальний характер, але водночас – символічну глибину.

У цьому світлі вірш Максима «Далі» Кривцова «Про велетенського кота рудого» стає прикладом синтезу реального й метафоричного. Велетенський кіт постає і як конкретна істота, вписана у фронтовий пейзаж, і як символ межового стану героя. «*Хочу розповісти вам історію / про велетенського кота / рудого / як висохлі серпневі покоси / він має лиш білий нагрудник / сумні зелені / наче зелене масло / очі / часто прижмурює брови / наче вивчає наукову працю / бо*

сонця тут не трапляється / коли ви востаннє бачили сонце / свого часу / на початку осені / він був загрозою усіх тутешніх мишей…» [13].

Так, сучасна мілітарна поезія не лише фіксує участь людини у війні, а й відтворює складну систему взаємодій між людиною та твариною, що стає співучасницею воєнного досвіду. У поезії образи тварин – від домашніх до диких – допомагають передати цей досвід та показати, як у найекстремальніших умовах зберігається або руйнується гармонія між людиною та живим світом.

Автор звертається до мотиву несподіваних «супутників» воїнів – котів, які у фронтових місцях постають не художнім зображенням, а частиною щоденної, часто суворої реальності. У просторі війни тварини стають елементами побуту, які нагадують про «мирний», неконфліктний світ і водночас допомагають витримувати психологічний тягар фронтових буднів, де людина перебуває в постійному напруженні та небезпеці.

Особливе місце у цьому мікросвіті займає образ кота – одного з найяскравіших персонажів у поезії Максима «Далі» Кривцова. Поет змальовує його з великою любов'ю й теплом, наділяючи рисами, що виходять за межі простої тварини чи атрибута окопного побуту. Кіт постає істотою зі своєю індивідуальністю: ми дізнаємося про його зовнішність, характер, звички, особливу манеру рухатися чи реагувати на довколишній світ. Таке уважне ставлення до деталей створює відчуття майже персональної присутності тварини у тексті, надає їй повноцінного статусу персонажа. З великою любов'ю Максим Кривцов описує свого чотирилапого друга. Ми читаємо про його зовнішність, характер, звички: «*…він миттєво застрибує / в діру в обшивці / та й ховається десь в глибинах та катакомбах / невеличкого бліндажа / і не висунеться / ще чого…*» [13].

А от миші такою прихильністю автора вже не користуються. Навпаки – він із певною гордістю підкреслює, як вони бояться його кота, нібито навіть «радять» іншим не наближатися і обходять стороною бліндаж. Таким чином, у поезії Кривцова виникає виразний контраст між двома видами фронтових

«сусідів»: одні стають справжніми друзями, інші – постійною дрібною загрозою чи прикрістю.

Супутники військових на передовій – коти та миші – формують окремий мікросвіт побуту військових. Коти допомагають знімати стрес, тихо муркочучи, скручуючись клубочком на колінах та приносячи відчуття домашнього тепла навіть посеред окопної сирості. Миші ж, навпаки, уособлюють хаотичність і крихкість умов війни: вони «допомагають» позбавитися запасів харчів, інколи псують елементи екіпірування, нагадуючи про невпорядкованість та непередбачуваність фронтової реальності.

Подібне тепле емоційне ставлення до котів як до повноправних побратимів простежуємо й у вірші «Побратими» Ольги Денисенко, де тварини також виступають тихими, але важливими учасниками фронтових буднів: «*Котик Шайбик, кішка Пушка – / Фронтові коти: / Пильні очки, чулі вушка, / В поросі хвости. / Там, де зброя вогнепальна, / Де земля гуде, – / Знає воїн, що з завдання / Котик його жде. / Нерозлучні побратими: / Котик і боєць. / Котик другу гріє спину, / В цьому він знавець…*» [25].

А ось, наприклад, Павло Вишебаба у вірші «Пташка» вибудовує багатошаровий символ свободи, який функціонує як символічне втілення самої України та як центральна метафора тексту. Поет звертається до образу Птаха, що в українській культурній традиції здавна асоціюється з волею, духовним піднесенням і життєдайним рухом. У поезії цей Птах постає не докладно змальованим конкретним видом, а радше символом – тим універсальним образом, у якому може впізнати себе кожен, хто переживає біль війни й водночас не втрачає надії.

У центрі поетичної картини – Птах, що зазнав ран і виснаження, але все одно підіймається в небо, бо політ закладений у саму його природу. Так і українці, переживши окупацію, руйнування, втрату близьких, не можуть і не хочуть зламатися. Для них свобода – не абстрактне поняття, а певна необхідність, так само природна, як здатність Птаха здійматися в повітря.

«*Тільки гуркіт тікатиме по степах. / Струменіє крізь пил променева стяжка, / і на спину до кожного, хто упав, / прилітає пташка. / Її пісня то наскрізний крик «Вставай!», / то симфонія люті, то свист снодійний. / І мені, моя пташко, співай, співай / про луну надії…/…Ці степи будуть спалені ще не раз / і бетон розлетиться над ними пилом. / Від усього лишаться пісні про нас, дай їм, пташко, крила. / Звідси гуркіт тікатиме, та не ми, / хай лунає багатоголоса кода. / Моя пташко, лети, нехай слухає світ німий, / як звучить свобода*» [9]. Вишебаба у своїй поезії наголошує на внутрішній силі Пташки, що долає біль та безсилля, аби продовжити свій шлях. Поет підкреслює: навіть тоді, коли крилові бракує сили, сама пам’ять про політ повертає її до життя. Цей мотив особливо прив’язаний до контексту війни – він утверджує думку, що свобода не є привілеєм, який можна колись забути, це сутність, що не піддається стиранню.

У цьому образі поєднано одразу кілька важливих смислових площин:

- **Птах як Україна** – уся країна, яка бореться за своє право бути.
- **Птах як кожен воїн** – людина, що попри втому та травматичний досвід продовжує тримати небо.
- **Птах як народ** – спільнота, яка підіймається знову і знову.
- **Птах як надія** – те, що неможливо знищити, доки воно здатне тремтіти крилом.

Простота й водночас особливість цієї метафори дозволяє віршу діяти на інтуїції, рівні емоції та колективного досвіду. Вишебаба аж ніяк не романтизує війну – його Пташка поранена, налякана, їй боляче. Але її рух уперед – це рух українського народу, що зовсім немає іншого шляху, окрім того, що веде до перемоги. Саме тому фінал твору – не трагічний, а стверджувальний: закарбоване поетом переконання, що свобода не щось другорядне, а природний стан нації.

Так образ Птаха перетворюється в поезії на символ незламності, що поєднує національне й особисте, індивідуальний біль і спільну надію, реальність війни та віру в життєдайну силу майбутнього.

Дружба між людьми й тваринами найяскравіше розкривається саме у критичні моменти: тоді, коли звичні ролі стираються, а на перший план виходять чутливість, відданість і готовність до самопожертви. На війні, де людське життя щодня поставлене під загрозу, кожен акт порятунку та турботи набуває особливої ваги. Саме тому у мілітарній поезії мотив порятунку друга – чи то тварини, чи то людини – постає як вияв найвищої моральної чесноти, як доказ незнищенності гуманності навіть у нелюдських обставинах.

Українська літературознавиця Тамара Гундорова наголошує, що війна оголює найглибші етичні структури людини: «У граничних ситуаціях війни на перший план виходять етичні виміри людського існування – здатність до відповідальності, взаємності й турботи» [21, с. 288]. Саме тому в поезії про війну з’являється так багато історій про ніжність, взаємопорятунок і співпричетність – навіть тоді, коли йдеться про тварину. Адже тварина стає не просто супутником, а символом залишку нормальності уцілілого світу, який людина прагне зберегти.

Літературознавець Володимир Моренець підкреслює, що такі мотиви є частиною морального поля воєнної творчості: «Поезія, народжена умовами національної загрози, формує моральний простір, у якому людяність стає формою спротиву» [54, с. 320].

У цьому контексті порятунок тварини – це не просто добрий вчинок; це етичний жест, який підтверджує, що людина не втратила внутрішнього стрижня. Про це говорить і Ірина Старовойт, зазначаючи: «Воєнні тексти зберігають у собі сліди людської ніжності – як доказ того, що навіть у руїні людина шукає способи залишатися людиною» [70, с. 264].

Мотив дружби й спасіння в українській мілітарній поезії виконує ще одну важливу функцію – він повертає в текст гуманістичну оптику, яка протистоїть дегуманізації, принесеній війною. Саме через такі образи поети показують, що гуманність може вижити навіть там, де все інше зруйновано.

Цей мотив виразно виявляється й у моїй власній поезії «Балада про друга (історія з життя)», де я описую реальну історію, що сталася у Луганську 2014

року. Ця історія не вигадана, а вистраждана, вписана у той самий момент війни, який щодня перевіряє людину на здатність залишатися людиною. У центрі вірша – момент, коли перед загрозою постає не тільки людина, але й жива істота, чиє життя залежить від людини; вона довіряє їй і не може врятуватися самостійно. І тоді вибір стає не просто моральним жестом, а можливістю підтвердити власну людяність. *«Луганськ під кулями і вибухи гремлять, / Палає місто і горять будинки. / І дідові прийшла пора тікать, / Не гаючись в цім пеклі ні хвилинки. / Валіза складена, все необхідне в ній, / Сигнал машини кличе поспішати. / Аж бачить дід, вогненний буревій / Звалив собаку, що не може встати…/…І не злічити кілометрів лік / Туди, де мир і не гримлять гармати. / Ветеринар – приємний чоловік. / Собаку він зумів порятувати. / І вірить дід: усе лихе мине, // Бо вірний пес не дасть йому тужити. / «Валіза, хлопці, діло наживне, / А друг… його ніким не замінити!»* [59, с. 51].

Тож, тема **тварин на війні** у сучасній українській поезії дійсно розкрита різнобічно. Хтось просто описує «братів наших менших», хтось пускається у філософські роздуми про сенси, хтось наділяє птахів і тварин надприродними, часом містичними, властивостями, роблячи їх символами прагнення свободи та гідності. Але у всіх віршах явно простежується любов до тварин.

Збірні образи-символи **Волонтера**, **Побратима** та **Цивільного**, що допомагає армії, є узагальненими постатями, які уособлюють український народ у різних життєвих моментах. Вони відображають багатогранність українського суспільства під час війни, поєднуючи в собі самовідданість, відвагу, моральну стійкість і готовність діяти на благо власної країни. Ці образи часто наділяються певною казковою або символічною силою, що дозволяє їм здійснювати великі справи, проявляти героїзм у повсякденності та надихати читачів до активних дій заради перемоги.

Висновки до розділу 2

Цей розділ присвячений семантиці мілітарних символів у сучасних поетичних текстах, які стали віддзеркаленням національної ідентичності та культурної пам'яті. Війна у сучасній літературі суттєво трансформує систему художніх образів, наділяючи явища, звичні предмети та поняття новим сенсом. Аналіз символів, що виникають у різних моментах воєнної реальності – це у зображенні зброї, військової форми, простору, кольорової символіки, побутових речей та часу, що дає можливість простежити, як сучасні українські поети осмислюють війну та передають її досвід через символізм.

По-перше, **символіка військової амуніції та форми** («бронежилет», «берці», «каска», «піксель»), що окреслює процес перетворення цивільної людини на справжнього воїна, а отже, і трансформацію способу мислення, її цінностей, та емоційного світу. У поезіях ми бачимо пояснення, що амуніція діє як своєрідна «друга шкіра», яка не лише фізично захищає тіло військових, а й формує людську психологічну стійкість. Бронежилет символізує захищеність і водночас підкреслює постійну небезпеку, берці асоціюються з витривалістю і здатністю долати довгі, виснажливі шляхи фронтової дороги, каска – з тверезістю та готовністю зустріти удар. Піксель, як елемент форми, перетворюється на візуальний код приналежності до справжньої військової спільноти. Через цю символіку поезія передає читачам внутрішній перелом, коли людина осягає свою нову життєву роль, приймає нові життєві правила і включається в структуру воєнної реальності, що вимагає від неї самодисципліни, мужності та внутрішньої зібраності.

По-друге, **символи зброї** («куля», «граната», «дрон», «автомат»). У сучасній українській воєнній поезії проявляють себе як ключові маркери подвійного смислового навантаження. З одного боку, символи зброї персоніфікують агресію, смерть, насильство і неуникність воєнної реальності. Кожен із цих символів несе у собі концентровану воєнну небезпеку: автомат – механізовану силу вбивства, куля – миттєвість загрози, дрон – технічну

надмірність сучасної війни, граната – хаотичність руйнування та непередбачуваність. З іншого боку, ці символи набувають позитивно значення, адже вони пов’язані з обороною, захистом свого дому, відплатою ворогу та рятівною силою. У сучасній поезії зброя постає не лише як звичайний предмет, а як свідомий вибір. Вона стає засобом збереження життя, символом готовності протистояти злу, гарантією свободи, поєднуючи в собі гіркоту втрат і твердість спротиву, трагізм і відвагу, формуючи єдність руйнування та порятунку.

По-третє, **символи військового побуту** («сухпайок», «бліндаж», «окоп», «волонтерський чай») відтворюють особливий світ фронту – з його незручностями, ритуалами, небезпеками та певною нормалізацією ненормального (як би це дивно не звучало); вводять читача у повсякденну реальність воїнів, де в один час переплітаються втома, вологість окопів, страх, гул артилерії, холод ночей, але разом із тим – підтримка побратимів, теплі людські взаємини і маленькі радощі, які стають символами життя всупереч смерті під час війни. Символізм «волонтерського чаю» постає знаком присутністю тилу у фронтовому просторі, домашнього тепла; «сухпайок» – буденністю війни; «бліндаж» і «окоп» – місцем захисту, тимчасовим домом і вразливості водночас. Через такі деталі ця поезія передає внутрішню правду війни, створює реалістичні, емоційно наповнені картини, що дозволяють відчути не лише страхи, а й силу, не лише руйнацію, а й людську стійкість.

По-четверте, **символи мілітарного простору та часу** («поле», «руїна», «лінія фронту», «сіра зона») фіксують трансформацію звичайного простору в простір смертельної небезпеки у війні та постійної напруги. Символізм «лінії фронту» постає як метафорична і географічна межа, що розділяє життя на «до» і «після», безтурботність і смертельний ризик, цивільне й воєнне. А от, наприклад, «сіра зона» втілює невизначеність, нестабільність, перебування між життям і небуттям. «Руїна» ж стає матеріальним знаком трагедії, символом спустошеності, слідом від ударів війни та болючого розриву з минулим. У сучасній літературі ці символи існують для фіксації емоційної географії війни – такої, де кожна точка простору насичена пам’яттю, напругою і болем. Простір

перестає бути нейтральним: він стає носієм історій, свідком страждання і відваги.

По-п’яте, **колоративи** («жовтий», «сірий», «чорний», «червоний»), які вибудовують емоційний каркас сучасного поетичного тексту, структуруючи досвід війни через візуальну сенсорику та колірну семантику. Сірий колір, наприклад, передає одноманітність і туманність, виснаження, зневіру, а також буденність воєнної реальності. Чорний – концентрує теми ночі, смерті, невідомості й безпросвітності, стаючи символом найтривожніших людських емоцій. Червоний – це рана, кров, агресія, але водночас і сила життя, рух, енергія боротьби. Жовтий колір виступає символом світла, тепла, захисту, сонячної енергії й надії, з’являючись як противага темним кольорам війни. Через колористику у сучасній поезії передають психологічний стан героїв, їхню внутрішню боротьбу та шлях від страху.

По-шосте, **образи-символи тварин** («кіт», «пташка») виконують особливу функцію олюднення фронтової реальності, вводячи до жорсткого мілітарного простору, ніжності та емоційної опори. Такі символи часто постають пунктом до руйнації. Кіт у поезіях зазвичай уособлює домашній затишок, спокій і відчуття спокою, яке воїни намагаються зберегти навіть у зоні бойових дій. Присутність кота в окопі слугує знаком стабільності, турботи та маленької радості серед небезпек, адже тварина чутливо реагує на настрій людей, створюючи своєрідний «емоційний щит». Пташка ж, навпаки, символізує легкість, свободу, і духовне піднесення. Її політ традиційно у сучасних поезіях асоціюється з мрією про мир, відновленням гармонії, поверненням додому. У поетичних текстах тварини допомагають висловити найтонші емоційні стани – від потреби в психологічній підтримці до спалаху надії – та стають справжніми поетичними медіаторами між світом війни і світом, який залишається поза її межами.

ВИСНОВКИ

Мілітарна символіка у сучасній українській поезії дійсно постає як складне, багатогранне художнє явище, яке відображає не лише конкретні історичні події та військові конфлікти, а й глибокі психологічні, соціальні та культурні трансформації суспільства. Проведений у межах цієї роботи аналіз матеріалів, показав, що сучасні українські поети дійсно активно інтегрують у свої тексти образи війни, зброї, військової техніки, символи бойового братерства та ритуалів пам’яті, що дозволяє їм створювати багатошарові художні конструкції, які здатні передавати широкий спектр людських переживань. Така використана символіка відображає прояви конфлікту та водночас проникає у внутрішній світ людини, демонструючи її страхи, болі, втрати, але й відвагу, силу духу, здатність до солідарності та морального спротиву.

Мілітарні символи у поетичних текстах насправді слугують не лише знаками предметного світу війни з метою її активного виділення у поезії, а й важливими маркерами травм, переживань, надій та внутрішньої сили. Через них автори у своїх віршах створюють емоційно насичені картини, які насправді відображають як фронтовий щоденний побут українських військових, так і глибинні психологічні стани людини, що живе в умовах постійної небезпеки. Саме завдяки багатошаровості вказаних символів сучасна воєнна поезія дійсно постає потужним засобом фіксації колективного досвіду, надаючи мистецьку форму тому, що переживає українське суспільство.

Особливу увагу насправді слід приділити тому, що сучасна мілітарна поезія зовсім не обмежується простим описом бойових дій або фіксацією фронтових реалій. Вона виступає складним інструментом, який дає змогу поетам осмислювати війну як культурний, соціальний і психологічний феномен, що впливає не лише на учасників бойових дій, а й на все суспільство в загальному. У сучасних поетичних текстах війна постає як багатовимірний досвід – травматичний, але водночас той, що формує нові людські цінності,

структурує майбутнє та переосмислює минуле. Символи, що використовуються митцями, дійсно набувають складних смислових трансформацій. Вони переходять від прямої функції до метафоричної, стаючи знаками внутрішніх переживань, духовної еволюції суспільства та колективної пам’яті.

Так, традиційні символи страждання, смерті й руйнування часто переосмислюються через призму самопожертви, героїзму та моральної незламності, що створює своєрідний поетичний парадокс. Буденність фронтового життя відтворюється не лише документально, а й через ліричні, які підкреслюють контраст між жорстокістю гуманістичною цінністю людського існування та воєнного простору. Такий чіткий контраст дозволяє читачеві глибше відчути напруження між двома різними світами: світом насильства й світом людяності, що вперто зберігається навіть у найскладніших життєвих обставинах. У такому випадку сучасна мілітарна поезія стає не лише художнім свідченням війни, а й важливим механізмом формування національної ідентичності та осмислення спільного історичного досвіду.

Дослідження цієї наукової роботи показало, що сучасну українську мілітарну поезію можна умовно поділити на два періоди: період АТО/ООС (2014–2022) та період повномасштабної війни після 2022 року.

Перший період характеризується акцентом на близьких персональних переживаннях учасників бойових дій, психологічної напруги, відтворенням щоденних викликів та внутрішніх конфліктів. У цей час сучасні поети зазвичай приділяють увагу індивідуальному досвіду, описуючи деталі фронтового життя, взаємини між солдатами, біль втрат, страх, сум і водночас надію на перемогу. Ліричні тексти цього періоду часто зосереджуються на історіях конкретних людей, моральних виборах, на їхніх емоційних станах та внутрішніх трансформаціях, які відбуваються під впливом воєнних реалій. Символи зброї, побуту та тварин тут функціонують як особистісні маркери досвіду, передаючи інтимний і психологічно напружений фронтовий світ.

Другий період, що розпочався з 2022 року, відзначається масштабним осмисленням війни та переходом поетичного слова до епічного, іноді

патріотичного дискурсу. Символи війни у творах цього періоду активно використовуються для формування міфології та підкреслення моральної стійкості українського народу. Поети зосереджуються на трансформації суспільного досвіду у культурні образи, створенні спільної історичної пам’яті та наданні читачеві моральної, колективних переживаннях та емоційної підтримки. Поезії цього періоду часто поєднують героїзм і трагізм, особистісні історії та наративи народу, що опирається агресії, формуючи цілісну картину воєнного часу, яка стає не лише художнім, а й культурно-соціальним документом.

Жанрово-стильові особливості сучасної мілітарної поезії також заслуговують окремої уваги. Використання метафор, символів, деталей фронтового життя, ритміки, що відтворює динаміку подій або психологічний стан героїв, дозволяє створювати сильний емоційний ефект на читача. Мова поетів часто поєднує суворість військової термінології з ліричними відступами, що підкреслює контраст між жорстокістю війни та гуманістичними цінностями. Наприклад, образи зброї, техніки або бойових дій можуть функціонувати не тільки як буквальні описові засоби, а й як символи внутрішньої боротьби, морального вибору або психологічної травми. Водночас природні та побутові образи у текстах створюють ефект близькості та реалістичності, роблячи поезію більш зрозумілою та емоційно насиченою для читача.

Темпоральні символи проявляються насамперед в орієнтирі часу та простору, фіксують зміну ритму життя, його внутрішню деформацію в умовах війни та порушення природного часу. Вони відображають швидкоплинність і водночас розтягнутість подій, їхню монотонність, циклічність бойових буднів, а також стан застиглого очікування, коли кожна хвилина може стати вирішальною.

Такі символи дійсно підкреслюють, що війна завжди руйнує звичний порядок, позбавляє людей відчуття стабільності та передбачуваності, створюючи новий, травматичний темп життя. У поетичних текстах з’являються образи «кришталевих секунд», «довгих ночей», «днів без початку і кінця», що

віддзеркалюють психологічний час солдата чи цивільної людини, вимушено зануреної в реальність небезпеки. Темпоральні символи не лише відображають перебіг війни, але й структурують внутрішній досвід її учасників та свідків.

Сучасна українська мілітарна поезія використовує символи як потужні засоби творення образності, відображення зламу життєвих укладів, передавання емоційного стану героїв, репрезентації культурної пам'яті та конструювання національної ідентичності у воєнний час. Мілітарні символи – це не просто назви предметів чи явищ, а мова переживань, якою митці транслюють біль, втрати, мужність, трагедії і надію. Вони дійсно допомагають читачеві глибше усвідомити психологічні, людські та соціальні виміри війни, відкриваючи можливість відчути не лише масштаби конфлікту, а й особистісну історію кожного, хто його переживає.

У сучасній мілітарній поезії особливо виразним стає образ тварин – передусім «кота» та «пташки», які функціонують як ключові символи збереження людяності під час війни. На відміну від традиційних військових образів, тваринні образи у поезії не лише виконують роль ліричних деталей, а й виступають своєрідними героями між світом насильства і світом життя. Кіт насправді нерідко уособлює домашній затишок, тепло, стабільність і турботу. Тобто все те, що фронт руйнує, але що людина прагне зберегти бодай у дрібницях. У багатьох текстах кіт стає «оберегом» солдата, символом повернення до нормальності, нагадуванням про дім, близьких і мирний ритм життя. Пташка ж, навпаки, розгортає семантику волі й духовного піднесення: вона асоціюється з відкритим небом, рухом, майбутнім, можливістю виходу за межі війни як фізичної, так і психологічної. Її спів або політ у поезії контрастують із вибухами й окопами, створюючи простір надії, який дозволяє ліричному суб'єкту зберігати внутрішню рівновагу.

Такі тваринні образи не є випадковими. Вони виконують психоемоційну та символічну функцію. Через них поети передають тихі, крихкі прояви життя, що вперто проростають навіть серед руйнації. Тварини у мілітарній ліриці ніби «олюднюють» війну, пропонуючи читачеві інший кут зору – не лише епічний чи

героїчний, а інтимний, побудований на емпатії, вразливий. Вони допомагають показати внутрішній стан людини, її страхи, прив'язаності, мрії, а також те, як у найважчі моменти саме крихітні живі істоти можуть стати джерелом духовної опори. Таким чином, образи кота й пташки стають повноцінними символами стійкості, надії та незнищенної потреби людини залишатися людиною навіть у центрі воєнного катаклізму.

Ще одним важливим аспектом є роль мілітарної поезії у формуванні колективної пам'яті та національної ідентичності. Через поетичні тексти відбувається переосмислення історичних та сучасних подій, створюються образи національної стійкості та моральної відваги. Ці тексти стають своєрідними культурними артефактами, що зберігають досвід війни та переживання людей для майбутніх поколінь. Аналіз сучасних поетичних творів показав, що мілітарна символіка часто виступає засобом відтворення спільної історичної пам'яті, що включає не лише подвиги та героїзм, а й біль втрат, трагізм ситуацій та моральні дилеми.

Важливе значення має і психологічний аспект мілітарної поезії. Вона дозволяє читачам, учасникам бойових дій та суспільству загалом проживати травматичні події у безпечному художньому форматі, сприяє осмисленню досвіду війни, розкриттю внутрішніх переживань та подоланню психологічних бар'єрів. Поетичне слово в цьому сенсі стає засобом терапії, саморефлексії та моральної підтримки. Символіка війни у поезії відтворює різні рівні переживань – від особистісного до колективного, від конкретних фронтових епізодів до абстрактних символів боротьби та стійкості.

А от сучасна українська мілітарна поезія, що охоплює період АТО/ООС (2014–2022) та період повномасштабного вторгнення 2022 року, вирізняється глибиною емоційного впливу, високою реалістичністю та експериментальністю у формі та жанрових рішеннях. Вона поєднує документальний підхід із художньою образністю, передаючи психологічні переживання, фронтові реалії та моральні виклики, що стоять перед учасниками бойових дій. Поети активно використовують метафори, мілітарну символіку, алюзії на історичні та

культурні кодові образи, створюючи тексти, які водночас фіксують події та транслюють сенси про героїзм, солідарність, патріотизм та бойовий дух.

Особливістю сучасної української поезії є її здатність поєднувати персональний досвід із колективним наративом. Через ліричні образи фронтових подій, природи, тварин, побуту, символів зброї та простору війни поети формують цілісне уявлення про життя на фронті, внутрішні та зовнішні виклики, які переживає суспільство. Крім того, мілітарна лірика слугує засобом духовної мобілізації, емоційної та психологічної підтримки та збереження національної ідентичності в умовах війни, одночасно виконуючи функцію культурного свідчення та художнього документа сучасного воєнного часу.

Так, українська мілітарна поезія протягом століть виконує подвійну функцію: вона відображає реалії воєнної дійсності та героїзму, водночас формує національну ідентичність і колективну пам’ять, мобілізує суспільство через символіку боротьби, жертовності та свободи, зберігає духовну стійкість народу та підтримує патріотичну свідомість у найскладніші історичні періоди. Вивчення мілітарної символіки в поезії дозволяє глибше розуміти не лише художні засоби вираження, але й соціокультурні, історичні та психологічні аспекти української нації.

Отже, сучасна українська мілітарна поезія є багатоплановим культурним феноменом, який поєднує художню виразність, емоційне навантаження та соціокультурну значущість. Вона відображає складність сучасних воєнних реалій, переживання людей у кризових ситуаціях, формує моральні орієнтири та сприяє зміцненню національної свідомості. Мілітарна символіка у поезії демонструє здатність літератури до глибокого та багатогранного осмислення війни як явища, що визначає сучасну українську культурну ідентичність.

Подальше вивчення цієї проблематики може включати порівняльний аналіз мілітарної поезії інших культур, дослідження впливу цифрових медіа на популяризацію поетичних текстів та аналіз психологічного впливу таких текстів на різні соціальні групи. Зокрема, цікавим є питання, як символи війни у поезії впливають на формування громадської думки, патріотичних настроїв та

моральних цінностей у різних вікових групах. Також перспективним є вивчення взаємозв’язку між поетичною та прозовою мілітарною прозою, відображення воєнного досвіду у різних жанрах та формах художнього дискурсу.

Так, сучасна українська мілітарна поезія не лише фіксує зараз реалії війни, але й в загальному активно формує культурне середовище, у якому здійснюється масштабне переосмислення минулого й сучасного, підтримується національна ідентичність та вибудовуються нові моральні орієнтири. У цьому контексті поетичне слово постає інструментом суспільного діалогу, здатним впливати на емоційний стан читача та сприяти внутрішній стійкості. Воно не лише відображає події війни, але й окреслює духовні межі, у яких формуються уявлення про справедливість, відповідальність, гідність і пам’ять. Мілітарна символіка стає маркером культурного та психологічного досвіду нації, засобом передавання колективних травм і надій, способом виховання моральної чутливості. Завдяки цьому літературне мистецтво виступає не просто свідком воєнної доби, а активним учасником формування суспільної свідомості, розвитку історичної пам’яті та зміцнення духовної єдності українського народу.

Отже, сучасна українська мілітарна поезія є невіддільною складовою культурної та літературної традиції, яка в умовах війни набуває особливої гостроти та актуальності. Вона поєднує художню виразність із соціально-психологічною значущістю, відображаючи не лише перебіг історичних подій, а й внутрішній стан суспільства, його втрати, страхи, сподівання й здатність до самоорганізації. Така поезія виступає моральним орієнтиром, адже через символи, образи та емоційні інтонації формує ціннісні уявлення про героїзм, жертву, солідарність та гуманність. Водночас вона демонструє силу літературного слова впливати на колективну свідомість й підтримувати спільну пам’ять, а також сприяти збереженню і розвитку національної ідентичності. У період суспільних трансформацій і воєнних випробувань мілітарна поезія стає не лише мистецьким явищем, але й важливим елементом культурного спротиву та формування нового культурного і соціального ландшафту України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаджанова А., Бойко О. Рубайте отут посередині на рівні серця: 19 віршів від військових. Книжкова країна, 2024. URL: [https://chytomo.com/rubajte-otut-poseredyni-na-rivni-sertsia-19-virshiv-vid-vijskovykh/]
2. Агеєва В. Поетика травми. Київ : Темпора, 2018, с. 280.
3. Аннич О. Війна. Мала сторінка. 2018. URL: [https://mala.storinka.org/%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%88-%D0%BE%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B8-%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%87.html]
4. Антологія української літератури для дітей в трьох томах. Том 1. Київ: Веселка, 1984. с. 56–61.
5. Барченко В. Напиши про війну. Український портал поезії, 2016. URL: [https://www.stihi.in.ua/ua/avtor.php?author=48509&poem=218992]
6. Біла О. Мовна агресія в українському публічному та художньому дискурсі: природа, функції, механізми. Мовознавство. 2020. № 3, с. 14–27.
7. Богданова М. М. Пам’ять про історичне минуле в поезії Опору. *Вісник Маріупольського державного університету.* 2023, № 29. URL: [https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2042162?utm_source=chatgpt.com]
8. Весна О. Вірші. Оксана весна. URL: [https://oksanavesna.com/virshi]
9. Вишебаба П. Пташка. Instagram, 2023. URL: [https://www.instagram.com/p/CpD-pC_t4_G/]
10. Вишебаба П. Тільки не пиши мені про війну. Харків: Юнісофт, 2023. с. 118.
11. Вівчарик Н. Military Themes in Contemporary Ukrainian Literature, 2024. с. 117.
12. Від упорядника. URL: [https://www.pysar.net/virsz.php?poet_id=50&virsz_id=122]
13. Вл В. Максим Кривцов і велетенський рудий кіт. Хвиля Десни, 2024. URL: [https://hvilya.com/news/culture/maksym-kryvtsov-i-veletenskyj-rudyj-kit.html]

14. Гао Міндзе. Український символізм: від зародження до відродження у сьогоднішній воєнній сучасності. URL: [http://hudkult.mari.kyiv.ua/article/view/318257]
15. Герасименко О. Символи війни в літературі: від знищення до відновлення. Київ: Літературна критика, 2017. с. 124.
16. Гнатюк О. Пам’ять, війна та культурні маркери сучасності. Львів: Літопис, 2018. с. 256.
17. Гнатенко Л. Поетика української воєнної літератури. Київ: Академія, 2021. с. 32.
18. Горностай П. Психологія травми та посттравматичної адаптації. Харків: Право, 2018, с. 296.
19. Гришко В. Лінія фронту пройшла через місто. Facebook, 2023. URL: [https://www.facebook.com/valentina.grisko.785048/posts/25273242598988215/]
20. Гуменюк Б. Заповіт. Справжня українська правда, 2016. URL: [https://ukrpravda.net/index.php?topic=37390.0]
21. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005, с. 288.
22. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми. Київ : Грані-Т, 2012, с. 328.
23. Гусельникова К. Добірка віршів про війну. Мала сторінка, 2022. URL: [https://mala.storinka.org/%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%83%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%88%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%83.html]
24. Дем’янюк М. Ангел з автоматом. Мала сторінка, 2018. URL: [https://mala.storinka.org/%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%8F-%D0%B4%D0%B5%D0%BC%27%D1%8F%D0%BD%D1%8E%D0%BA-%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%88-%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BB-%D0

%B7-%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BC.html]

25. Денисенко О., Денисенко Т. Вірші про тваринок війни. Мала сторінка, 2025.
26. Долеско С. В., Козачок Є. С., Юрченко М. В. Символ як стереотипне явище сучасної української культури. URL: [https://ukrainianartscience.in.ua/index.php/uad/article/view/189/157]
27. Жадан С. «Знайомі поховали сина минулої зими…». URL: [https://uabook.com.ua/book/znajomi-pohovaly-syna-mynuloyi-zymy/]
28. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Київ: Факт, 1999. с. 278.
29. Задорожний В. Сьогодні Бог носить «піксель». Нове життя, 2024. URL: [https://www.nove.in.ua/2024/01/15/sohodni-boh-nosyt-piksel/]
30. Заєць Д. Павло Тичина «Пам'яті тридцяти»: аналіз поезії, історична основа твору. 2020. URL: [https://navsi200.com/literaturne/pamyati-trydtsyaty/]
31. Засвіт встали козаченьки – повний текст твору. URL : [https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13413]
32. Зеров М. Лекції з історії української літератури. Київ: Темпора, 2003. URL: [https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/4817/file.pdf]
33. Ільницький М. Історія української літератури XX століття. Львів: Світ, 1995. с. 327.
34. Керебчук П. Коли буде весна і прийде тепло. Нео Поети України, 2022. URL: [https://www.facebook.com/neopoetyukrainy/posts/560770229000182/]
35. Клуб поезії. URL: [https://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=522279]
36. Коваль Г. Волонтерство як образ у сучасній українській поезії. Львів: Літопис, 2021, с. 88.
37. Ковальчук І. В. Дискусія між І. Лисяком-Рудницьким та О. Пріцаком щодо періодизації українського національного руху: історіографічний вимір, 2022. с. 56. URL: [https://eprints.zu.edu.ua/36209/]
38. Козак Систем «Подай зброю». URL: [https://genius.com/Kozak-system-give-a-weapon-lyrics]
39. Костенко Л. «Берестечко». – URL: [https://osvita.ua/school/literature/k/70291/]

40. Костенко Л. Війна малює кров'ю акварелі. Нова Польща, 2023. URL: [https://novapolshcha.pl/article/lina-kostenko-viina-malyuye-krovyu-akvareli/]
41. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: Академія, 2010, с. 234.
42. Красоткіна Н. Здолаємо ми ворога й все зло, 2025. URL: [https://zimorodokan.wordpress.com/]
43. Красоткіна Н. Я волонтер, роблю усе, що вмію. Надія Красоткіна, 2025. URL: [https://krasotkina.com/%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%88%D1%96/%D0%AF%20%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80,%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D1%8E%20%D1%83%D1%81%D0%B5,%20%D1%89%D0%BE%20%D0%B2%D0%BC%D1%96%D1%8E.html]
44. Кривцов М. Він в ЗСУ. Вона в ТРО. Українські пісні, 2022. URL: [https://www.pisni.org.ua/songs/6450042.html]
45. Кудрявцев Д. С., Бушинська А. С. Історія української поезії та прози «від становлення до сучасності". URL: [https://share.google/vMO3lU7t15kNyxUTs]
46. Лазуткін Д. Відлига. Instagram, 2023. URL: [https://www.instagram.com/p/CyOOVOkN6nj/]
47. Лиховид І. Українська воєнна поезія XXI століття: символіка та образи. Львів, 2020. с. 57.
48. Литвинова І. Representation of the Image of War in Modern Ukrainian Poetry, 2022. URL: [https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1752623]
49. Ліна Костенко «Мій перший вірш написаний в окопі…». URL: [https://osvita.ua/school/literature/k/70156/]
50. Манюк М. Голоси війни. 100 віршів про війну в Україні. Аркуш, 2023. URL: [https://arkush.net/book/11236/1]
51. Манюк М. Кольори війни. Поезія вільних, 2025. URL: [https://warpoetry.mkip.gov.ua/41735]
52. Мельник О. Образ побратима у сучасній українській воєнній поезії. Київ: Наукова думка, 2020, с. 54.

53. Міська спеціалізована молодіжна бібліотека. URL: [https://msmb.org.ua/actions/happen/2022/poet-yuriy-ribchinsykiy-napisav-potuzhniy-virsh-pro-viynu/]
54. Моренець В. Національна ідея в українській літературі. Київ : Видавничий центр «Академія», 2003, с. 320.
55. Народе мій, замучений, розбитий. Іван Франко. URL: [https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=22302].
56. Народна дума «Про Івана Богуна». URL: [https://dovidka.biz.ua/wp-content/uploads/book/%D0%94%D1%83%D0%BC%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B0%20%D0%91%D0%BE%D0%B3%D1%83%D0%BD%D0%B0%20%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D1%83%D0%BC%D0%B0.pdf].
57. Наше. – Тексти пісень. – URL: [https://nashe.com.ua/song/16843]
58. Ой на Горі тай Женці жнуть. URL: [https://www.pisni.org.ua/songs/529040.html]
59. Онопрієнко В. У сейфі моєї душі. Обухів: Друкарня ФОП Гуляєва В. М., 2019. с. 51.
60. Орловський В. Військова форма – то не одяг. Facebook, 2024. URL: [https://www.facebook.com/TryzubyjStas/videos/1040098597798644/]
61. Пахаренко В. Літературний час у поетичному світі Ліни Костенко. Київ: Смолоскип, 2014, с. 256.
62. Пісенник УПА. – Літопис УПА онлайн. URL: [https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12809/file.pdf]
63. Поетичні майстерні. URL: [https://maysterni.com/user.php?id=7069&t=1&sf=1#125557_%D0%A1%D1%96%D1%80%D0%B0%20%D0%B7%D0%BE%D0%BD%D0%B0]
64. Проніна О. Червоні маки. Український портал поезії, 2022. URL: [https://www.stihi.in.ua/ua/avtor.php?author=50504&poem=396773]
65. Радишевський Д. Сучасна українська поезія у фокусі літературної динаміки. Львів: Видавництво Літопис, 2020, с. 304.

66. Ралюнова Н. Ліна Костенко. Вірші. Facebook, 2023. URL: [https://www.facebook.com/groups/linakostenko/posts/2820068121463202/]
67. Спільнота Василя Симоненка. URL: [https://vasylsymonenko.org/poeziya/varvary/]
68. Стадніченко О., Ласкава Ю. Художні особливості мілітарного дискурсу в українській літературі початку XXI ст. *Актуальні проблеми гуманітарних наук,* 2021. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/43_2021/part_3/20.pdf?utm_source=chatgpt.com
69. Старовойт І. Говорити далі. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021, с. 224.
70. Старовойт І. Говорити далі. Лекції про сучасну українську літературу. Львів : Видавництво УКУ, 2021, с. 264.
71. Старовойт І. Сучасна українська література : лекційний курс. Львів : Український католицький університет, 2019–2022. URL: [https://zbruc.eu/node/17973].
72. Тараненко О. Військова поезія України: символіка та контексти. Київ, 2017. с. 82.
73. Триптих 2. Орфеєве чудо. Леся Українка.URL: [https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3433]
74. Фесик Б. Горить майдан, покрили землю кулі. *Липовецький ліцей.* №2, 2021. URL: [https://www.facebook.com/groups/2130504550502843/posts/2959878014232155/]
75. Шевченко О. Поетика сучасної воєнної літератури. Харків: Крок, 2019. с. 85.
76. Шевченко Т. Кобзар. Київ: Радянська школа, 1983. с. 266.
77. Шейх О. Коли душа болить за Україну. *Вірші війни: добірка віршів, народжених з початком російсько-української війни.* Чернігівська обласна бібліотека для дітей, 2025. URL: [https://chernihiv-lib.org.ua/news/koli_dusha_bolit_za_ukrajinu_virshi_vijni_dobirka_virshiv_narodzhenikh_z_pochatkom_rosijsko_ukrajinskoji_vijni/2025-01-15-4621]

78. Шкільні твори з української та зарубіжної літератури. URL: [https://tvory.net.ua/ukrainska_literatura/lib1/e_malanuk/23.html]
79. Яремчук Г. Експресивність мовлення в умовах воєнного конфлікту: психолінгвістичний аспект. Психолінгвістика. 2018. № 24(1), с. 128–139.
80. Ярошенко І. Ландшафт війни як символ: літературні аспекти. Київ: Літературна критика, 2019. с. 74.
81. Kaplan J. Символи стійкості: культурні практики в умовах конфлікту. Нью-Йорк: Routledge, 2016. с. 198.
82. OnlyArt. Українська поезія та література. URL: [https://onlyart.org.ua/ukrainian-poets/lina-kostenko/lina-kostenko-marusya-churaj-i storych/]